

שהבאנו. עד שהגיע הדבר לידי המדפיסים דהוצאת וילנא הפופולרית אשר שינו את הנוסח על פיה, אחר שכבר הובא כן בשנים ת"פ-תפ"ב במהדורת פפד"מ עפ"י ההגהה שב'תמת ישרים', ונוסח זה הוא אשר נתקבל משום מה בפי כל. וזו הגירסא על פיהם:

מהרה
תחלו שלר' עקיבא אבא בן ארבעים שנה והיה
ולא שנה כלום פעם אחת היה עומד על פי
הבאר אבא מי חקק אבן זה אבא לו המים
שחדי נופלים עליה בבל (ג) יום • אבא לו
עקיבא אבא הקרא (ויי) אבנים שחוק מים
סד היה רע ח קז בעצמו מהך פסל את
הקשה רח שקשה כבדל על אחת כסהובסה
שחוק את לבי שזא בשר דם • מרחד
ללמד תורה

ואחר ש'הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל', נתגלגל הדבר משום מה, שדווקא גירסא זו, שכאמור כמעט יחידאה היא, היא זו אשר נתקבלה בתפוצות ישראל, למרות שכפי שהוכחנו אין לה כמעט על מה להתבסס.

אמנם, ישאל השואל, אם כן הם פני הדברים, איך וכיצד הגענו למעשה עממי זה המסופר בפי כל? - לשם כך עלינו להרחיק עד לשנת שפ"ב בה הדפיס החכם רבי תם ן' יחייא (מגדולי רבני קושטא אחר גירוש ספרד) בוינציא ספר 'תמת ישרים' ובסופו הגהות לספר אבות דרבי נתן אשר 'הגהתי הבבא הזאת של אבות דר' נתן מספר כתיבת יד ישן נושן', שם הוגה כדלהלן:

מטה כז מה חקק ז"ל מי חקק
עוד מס חבל סחורד עליה ז"ל המים סחורד נופלים עליה

אף כי החכם הנ"ל נודע בשערים לשם ולתהילה, וכבר הרעיף עליו תשבחות בשם הגדולים להחיד"א, אך כאמור - לא נמצא רע לו בגירסא זו אשר לא נודע לנו מקורה, וכל העתקי הכת"י ומדפיסי המהדורות השונות רחקו ממנה, בהתבססם על כתבי-יד חשובים בהם שונה היתה הגירסא, כפי

אהרן גבאי
בני ברק

הקמ"ץ במסורת אשכנז

לא היו הוגים בעבר הקמ"ץ האשכנזי. כן ננסה להוכיח ממקורות קדמוניים כי קריאה זו שיבוש היא.

תחילה וראש נציע בפני הקוראים סקירה בסיסית על אופן הגיית הקמ"ץ בפי עדות ישראל בדור האחרון:

בדור האחרון עלתה לא אחת שאלת הגיית הקמ"ץ לשולחן מלכים מאן מלכי רבנן, והיה בזה פולמוס רחב בשנת תשמ"ט, זה אומר הקמ"ץ האשכנזי הוא הנכון וזה אומר הקמ"ץ הספרדי הוא הנכון, ועדיין לא הגיע הדבר לידי הכרעה. בהערה בשולי הגליון ציינתי מספר ספרים שדנו בנושא¹, ובמאמר זה נבוא להוכיח כי גם בני אשכנז

1. שו"ת יבי"א ח"ו חלק או"ח סי' יא, שו"ת יצחק ירנן ח"ד סי' ט, ספר פניני רבינו הקה"י ח"ב עמ' קנ-קנה, ספר "תלמוד לשון עברי" וילנא תרל"ט, שו"ת קול מבשר ח"ב חלק או"ח סי' יב, ובספר דקדוקי שי בסופו, ובקונטרס לעניני לשון שנה ב' עמ' 25, שו"ת שרידי אש ח"ב סי' ה, שו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' שעו, ובקובץ "אור תורה" תשמ"ט ותשנ"ב נדפסו בענין זה כמה מאמרים, ועוד ספרים שצויינו ביבי"א הנ"ל, עד אחרון שהאריך בזה מאד (שלושים עמודים) המדקדק הגדול ר' בן ציון כהן זצ"ל בספרו שפת אמת על מבטא לשון הקודש, ורוב ככל דבריו הבאתים במאמרי נהרוצה לחקור על המבטא האמיתי יעיין בספרו הנ"ל, כי איש אמת היה ומתוך 27 הדברים שדן בהם בספרו הכריע ב 10 מהם כנגד מנהג ארצו].

וזוהו גם ההבדל בין כל התנועות גדולות לקטנות בהגייה הספרדית, והבדל זה מוסכם על כל עדות הספרדים עד היום הזה³. אף שאין לחדד שהמון העם אינם יודעים להבדיל בין התנועות הקטנות לגדולות וכבר צווח ע"ז היעב"ץ בכמה דוכתין, וכבר בזמן התלמוד רק המדקדקים הבדילו בין קמ"ץ לפת"ח לפי דעה אחת בשיטמ"ק נדרים לו: ע"ש אבל המדקדקים שבדור זה ובדורות הקודמים הבדילו ביניהם, וכמו שכתבו להדיא היעב"ץ⁴ והרד"ק⁵ ור' אליהו בחור⁶ ומהרא"ל צינץ⁷ וכן מוכח מדברי הרמב"ם⁸ וכן נראה ר' יהודה הלוי (ד' אלפים תתנ"ה)⁹, והקמ"ץ חטוף מבוטא כחול"ם ספרדי אך יותר במהירות ולכך החול"ם נקרא תנועה גדולה והקמ"ץ חטוף תנועה קטנה¹⁰.

ג) **הקמ"ץ הממוצע**: וכשמו כן הוא, שהוא ממוצע בין הפתח לחול"ם ספרדי [אבל נוטה יותר לפת"ח], והוא באות U באנגלית של ארה"ב כמו במילים UNDER, SUN וקשה להגדירו בכתב,

ידועים לנו כיום שלושה הגיות לקמ"ץ, ואלו הן:
(א) **הקמ"ץ האשכנזי** - שהוא כחול"ם ספרדי, וכיום הוגים אותו רוב יהודי אשכנזי ותימן, ובכלל הקמ"ץ האשכנזי נכלל גם הקמ"ץ של בני פולין והונגריה שהם הוגים הקמ"ץ כשורק (אשכנזי וספרדי) אבל גם הם הוגים הקמ"ץ בהברה סגורה כחול"ם ספרדי וכגון התיבת "כל" ובשם אדנו"ת ועוד². במאמרנו זה נתייחס לשני הגיות אלו כקמ"ץ אשכנזי.

(ב) **הקמ"ץ הספרדי**: מתחלק לשני סוגי קמ"ץ: קמ"ץ רחב וקמ"ץ חטוף [ויש המכנים אותם קמ"ץ גדול וקמ"ץ קטן], והקמ"ץ הרחב (הגדול) בהגייתו אין הבדל בינו לבין הפת"ח, וההבדל הוא רק בשיעור תנועתו, שבפת"ח מקצרים בתנועתו (והיינו כאילו האות המנוקדת בפת"ח דבוקה ונופלת לאות שאחריה) ובקמ"ץ מאריכים (דהיינו שהאות המנוקדת בקמ"ץ היא עומדת בפני עצמה וכאילו נוסף אחריה א' או ה'), ולכך נקרא הקמ"ץ רחב תנועה גדולה והפת"ח תנועה קטנה,

2. וכבר העיר על תופעה זו בספר "מורה קריאת התורה" פולין תרנ"א.

3. וכמו שכתב בשו"ת יבי"א ח"ו חלק אר"ח סי' יא אות ד, ובשו"ת יצחק ירנן ח"ב סי' ט, ובקונטרס קול יעקב שבסוף סידור עוד יוסף חי, ובספר דקדוקי שי (ביאורים סי' א) ובספר שפת אמת הנ"ל, ובשו"ת הגרי"א הרצוג ח"א סי' א, ושו"ת פאת שדך ח"א סי' כד.

4. בספרו לוח ארש סי' קיח, והועתק להלן.

5. בספרו "מכלול" וז"ל: ותנועת הפת"ח היא כתנועת הקמ"ץ אלא שהיא שפלה ממנה (וכלשון הזאת כתב על הסגול והקבוץ והקמ"ץ קטן).

6. בספרו "מסורת המסורת" שער שברי לוחות וז"ל: יש שאינם מפרישים בקריאת הקמ"ץ והפת"ח והוסיף בהג"ה וכך היא קריאת הספרדים שאצלם אין הפרש במבטא הברת כל התנועות בין גדולות לקטנות רק שמאריכים בתנועה גדולה יותר מבתנועה קטנה עכ"ל.

7. בספרו "גט מקושר וטיב גיטין" בהערות לסדר שמות שבב"ש אות עט, וז"ל: קריאת הספרדים בקמ"ץ כפת"ח ובהרחבה יותר עכ"ל.

8. בספרו מורה נבוכים ח"א סי' סא, ועי"ש בהערות הרב קאפח זצ"ל.

9. בספרו הכוזרי שנכתב בשנת ד' אלפים ת"ק (וכמו שכתב הכוזרי מאמר ראשון אות מז) שכתב במאמר שני אות פ' וז"ל: ומה שיש לנו מדיק והדקדוק והתועלות היוצאות מההפרש שבין הקמ"ץ והפת"ח ובין הצירי והסגול וכו', והקמ"ץ יהיה לו סמוך לו נח משוך וכו', הפתח והסגול לא יבוא אחריהם נח משוך, אבל תמשוך התכונה השנית [האות הבאה אחריהם] להישען אליה עכ"ל. ותמהני על הרב שפת אמת שבעמ' קעד-קעה שהביא כמה הוכחות לקריאת הקמ"ץ מספר הכוזרי ולא שת ליכו לדבריו המפורשים שהבאתי.

10. וכמו שכתבו בספרים שהובאו לעיל הערה 3.

כאילו אתה אומר א' או ה' שמוצאן מן הגרון, אבל בקמ"ץ הממוצע אין הגרון משתתף בהגייתו כשם שאינו משתתף בחולם. והעדות שהוגים אותו כן הם: יהודי בוכארה, אפגניסטן, ופרס¹¹ ומדקדקי בבל¹² ובני העיר חבאן שבתימן¹³ וחלק מבני מרוקו¹⁴ וחלק מבני אשכנז¹⁵ ואנשי טבריה¹⁶, וכן

אבל זאת אומר שהפת"ח קריאתו בפתיחת שתי השפתיים לגמרי, אבל הקמ"ץ הממוצע השפה התחתונה לא תיפתח בו כלל (ותישאר באותו מצב שהיא נמצאת בו כשאומר חול"ם) והשפה העליונה תיפתח בו קצת פחות מפתיחתה בפת"ח. ועוד הבדל יש בינו לבין הפת"ח שהפת"ח קריאתו

הפתיחה

11. ידוע לי באופן אישי, וכ"כ בספר דקדוקי שי (ביאורים סי' א) ובספר שפת אמת להרה"ג בן ציון כהן זצ"ל, וכ"כ בשו"ת פאת שדך ח"א סי' כד, ובחוברת לשוננו תרפ"ח עמ' 35.

12. כך אמר לי הרב עזרא דשט שליט"א שדייקני בבל היו עושים בקמ"ץ שאין בו טעם כהפרסיים וכ"כ בילקוט יוסף הנד"מ בהלכות קריאת זכור, (ועיין שו"ת רב פעלים ח"ב סי' כה שצוח על המון העם שאין מבדילים בין פת"ח לקמ"ץ). ומבטא קדום הוא בבבל כדמוכח מהכת"י הבבליים שמחליפים פעמים הרבה פת"ח בקמ"ץ וקמ"ץ בחול"ם, עי' בספר "העברית שבפי יהודי תימן" עמ' 103 שהאריך בזה.

13. כ"כ בספר "שפת אמת", וכ"כ בספר "העברית שבפי יהודי תימן".

14. כ"כ בשו"ת פאת שדך ח"א סי' כד, (ובחוברת לשוננו תמוז תרפ"ח עמ' 35 כתב שאנו פוגשים לפעמים את הקמ"ץ האשכנזי [של בני ליטא וצפון גרמניה, ראה להלן הערה 15] אצל יהודי מרוקו), וכך אמר לי ר' מנחם בירנבוים שליט"א שבילדותו התפלל בבית כנסת של יוצאי מרוקו זקנים והם היו מבטאים הקמ"ץ בין פת"ח לחול"ם, וראה להלן הערה 17 וזה מתאים למה שכתב הראב"ע הובא להלן הערה 61 שחכמי אפריקה הוגים את הקמ"ץ כממוצע בין פת"ח לחולם, וכן מוכח ממה שכתב המדקדק הגדול הראשון ר' יהודה בן חייג אלפסי [מפאס שבמרוקו] בחיבורו שלושה ספרי דקדוק (בעמ' 5 ועמ' 131) ששו"א נע שלפני אחה"ע קריאתה כמו הניקוד של אחה"ע, חוץ מן הקמ"ץ כי כבד על הלשון שיתנועע השו"א בקמצות, והונע בפת"ח כמו קערה גערה דאגה שקריאת השוא הזה בפת"ח עכ"ל. וממנו נלמד שתנועת הקמ"ץ (1) היא קשה ולכך קשה להניעה כלומר לקרואתה במהירות (2) שאינה כפת"ח (3) שדומה יותר לפת"ח מאשר לחול"ם, דאילו היה דומה יותר לחולם היה צריך לקרוא בשוא נע שלפני קמ"ץ כחולם ולא כפת"ח, ומכל זה ברור שהיה קורא הקמ"ץ הממוצע (שפת אמת אות לו). וכן נראה מדברי ר' יונה בן ג'אנח [מרוקו ד' אלפים תש"ס] בהקדמתו לספר הרקמה שכתב שהמון העם מקילים בהפרש אשר בין הפת"ח לקמ"ץ ומוכח שהחכמים הבדילו ביניהם, ואין נראה שכוונתו רק להבדל הדק שעשו המדקדקים הספרדים (שהקמ"ץ מאריכים ובפת"ח מקצרים) דא"כ למה תפס דוקא פת"ח וקמ"ץ לימא שאין מפרישים בין תנועות קטנות לגדולות, ועוד שהרי הוא הכיר את המבטא הטברייני ראה להלן סוף הערה 16 ומסתמא הכיר הקמ"ץ שלהם וק"ל.

15. כ"כ בספר דקדוקי שי להרב שמואל מנדלכאום שליט"א ביאורים סי' א, וז"ל: יש אשכנזים בעיקר בחו"ל שהקמ"ץ הוא פשרה בין הפת"ח לחול"ם הספרדי ולא כחולם ממש והיינו כמו אות U באנגלית של ארה"ב במילים SUN, UNDER וכדומה שיש גם מקצת הספרדים בעיקר אצל יוצאי פרס ובוכארה שמחלקים כעין זה עכ"ל. וכן כתב הגרב"צ כהן זצ"ל בספר שפת אמת עמ' קפז ששמע פעמים רבות אשכנזים שקוראים הקמ"ץ כעין פת"ח ובנטיה קלה לחול"ם ספרדי. וכנראה בני חו"ל הנ"ל מוצאם מליטא ומזרח צפון גרמניה שהעיד בחוברת "לשוננו" תמוז תרפ"ח שרבים מבני ליטא ומזרח צפון גרמניה הוגים את הקמ"ץ כנ"ל.

16. כ"כ הרה"ג ר' יצחק ברדא שליט"א (מילדי העיר טבריה ת"ו) בשו"ת יצחק ירנן ח"ד סי' ז באריכות, ואעתיק לך את סיכום דבריו בקצרה, וז"ל: בענין מבטא הקמ"ץ נשאר בידינו מימות עולם מחכמי טבריה הדייקנים שאנחנו מבטאים הקמ"ץ בפתיחת הפה ובסגירתו כאדם הממלא פיו מים מלא לוגמיו משני צדדיו והוא בין פת"ח לחולם, עכ"ל.

וקריאת אנשי טבריה עתיקה היא זה למעלה מאלף ומאה שנה וכמו שהעידו ע"כ הראשונים, וז"ל הראב"ע בספרו הנקרא "צחות" דף ג: דע כי תנועת הקמ"ץ גדול מורכבת מחולם ומפת"ח גדול [לאפוקי סגול שקראוהו הראשונים פת"ח קטן] על כן צורתו כצורת שניהם כי נקב"ץ מהם, גם הפה נקמץ בקריאתו ואינו פתוח כפתח הגדול כאשר אנחנו קוראים אותו במקומות האלה [וכאן עדות מפורשת שהספרדיים בזמן הראב"ע קראו הקמ"ץ הספרדי רק "אנשי טבריה" גם חכמי מצרים

הוגים בני טונים ולוב ועוד בשם אדנות¹⁷ וכן הגו
בעבר חכמי מצרים ואפריקה¹⁸ ובחלקים מספרד¹⁹
ובקמ"ץ חטוף (קטן) הנ"ל הוגים אותו כחולם
ספרדי (אך יותר רהוט וחטוף)²⁰.

ואפריקה יודעים לקרוא הקמ"ץ גדול, עכ"ל.

נמצאנו למדים: (1) שהקמ"ץ מורכב מפת"ח וחול"ם ולא כקריאת האשכנזים, שהרי לפי הגייתם אין בקמ"ץ שום נטייה לפת"ח, (2) שהקמ"ץ אינו כהספרדים וכדכתב להדיא, (3) שהפה נקמץ בקריאת הקמ"ץ אבל מ"מ יש בו פתיחה, דאל"כ תיבות "ואינו פתוח כפתח הגדול" מיותרות המה, אלא ודאי שכוונתו לומר שהוא רק קמוץ ביחס לפת"ח אבל עדיין יש בו פתיחה, (4) שאנשי טבריה וחכמי מצרים ואפריקה קראו הקמ"ץ הממוצע.

ונו.ב. מה שהוכיח הראב"ע מצורת הקמ"ץ שהוא קל ותחתיו נקודה שצריך להיות מורכב מפת"ח וחול"ם, אינו מוכרח לענ"ד רק לפי הקמ"ץ הספרדי א"ש והנקודה רומזת לדגש חזק שהוא גורם להכפלת האות והקמ"ץ הספרדי הוא פת"ח באריכות ולקריאת האשכנזים צ"ל שהנקודה רומזת לשורר"ק וכן מוכרחים לפרש בצורת הקמ"ץ חטוף והבן].

וכן כתב ר' דונש בן תמים [חי בטונים ד' אלפים תש"י] בפירושו לספר יצירה שאנשי טבריה וא"י הם שלמים בלשון העברי והם אשר ירשוהו בטבע וכו' כי הוצאת הריש הדגושה [שמבואר בספר יצירה שיש בג"ד כפר"ת דגושות ורפויות ונשכח מכל ישראל קריאת הריש הדגושה] והקמצין הוא בהם כפי הראוי ויירשוהו בטבע ואינו בזולתם, עכ"ל.

וכן כתב ר' אהרן בן אשר (מבעלי המסורה הקדמונים אשר בטבריה נד' אלפים תרפ"ה) שכולנו הולכים אחריו (כידוע) בספר דקדוקי הטעמים דף לד וז"ל: ראשונה דרך רומה והיא או הנאומה (דהיינו חול"ם) ולמטה הימנה קמצה והיא במצב הגדול למחצה (כלומר באמצע בין פת"ח לחול"ם) ולמטה הימנה פתחה לחריצה (דהיינו שנקראת בפתיחת הפה מלשון לא "יחרץ" כלב לשונו), עכ"ל. ונמצאנו למדים שבפת"ח הפה נפתח לגמרי ובקמ"ץ נפתח למחצה ובחול"ם סגור כולו והיינו קמ"ץ ממוצע.

וכידוע אנשי טבריה מבטאים היה צח מכל ישראל וכמו שהעיד ר' דונש (שהובא לעיל) ור' יונה בן ג'אנח (ספר הריקמה עמ' לט) שבני טבריה הם הצחים בלשון מכל העברים ויותר באור מחלם עכ"ל.

ואין בכך כל פלא אחר שזוהי הקהילה היחידה שלא גלתה בחורבן וכמו שכתבו עליה הגאונים 'לכבוד הקהילה הקדושה בטבריה העומדת על קדושתה מימות נביאים ראשונים ונצבת על אמונתה מימות הנשיאים' עכ"ל (מספרות הגאונים תרצ"ג, עמ' צג) [המקורות להנ"ל משו"ת יצחק ירנן הנ"ל].

17. וכמו שהעיד הרב הנאמ"ן בקובץ אור תורה התשמ"ט עמ' תתלא-תתלב שבני טונים גרבה ולוב ראו הד' שבשם אדנו"ת כד' אד ערבית עם נקודה דהיינו כדל"ת שלנו אך יותר עמוקה, אבל בשם אדנו"ת שאצל לוט שהוא חול הגו כד' רגילה, והמצאות מוכיחה כי ההוגה בשם אדנו"ת הד' כד' עמוקה בהכרח שהקמ"ץ של שם אדנו"ת יהיה כקמץ ממוצע.

ולפיכך עשו בשם אדנו"ת קודש הד' כצ'אד ערבית כדי להבדיל בין שם קודש לחול עש"ב, ובאור תורה התשנ"ב עמ' תרמא כתב ששוב שמע שכן מנהג רוב בעדות הספרדיות.

והדברים עולים בקנה אחד עם דברי הראב"ע שהובאו לעיל שחכמי אפריקה הוגים הקמ"ץ כבני טבריה, ולפיכך בראות חכמי אפריקה שהולכת ומשתכחת הגיית הקמ"ץ האמיתי תקנו לעשות הד' של אדנו"ת כצ'אד ערבית וק"ל.

18. וכמו שהעיד הראב"ע הובא לעיל הערה 16. וע"ע שו"ת גינת ורדים ח"א חלק א"ח כלל ב' סי' כג שמתוך דבריו נראה שלפני שלוש מאות שנה במצרים עדיין הבדילו המדקדקים בין פת"ח לקמ"ץ, (אבל יתכן שכוונתו להבדל שבין ת"ק לת"ג).

19. וכדמוכח מדברי הרשב"ץ ורבינו בחיי, ר' שמואל ארקלווטי ור' אברהם דבלמש, יוסף אומץ ונוהג כצאן יוסף, ומהר"ל מפראג. וזה לשון הרשב"ץ (מגן אבות ח"ג דף נה ע"א): הקמ"ץ מורה על ההגבהה כי הפותח פיו ומערב עם הפתיחה שבירה יגביה שפתיו ולזאת היא תנועה יותר גדולה שתערב עמה פתיחה והגבהה וזאת התנועה אין אנו מכירין בה כי הקמ"ץ אנו מבטאים כמו פת"ח והוא חסרון ואולם הראשונים היו מבדילים יותר ממנו ולא נשאר לנו כזה אלא הבדלה בענין שיש הבדל בין ואברכהו וארכהו שהוא בפת"ח ל"ואברכהו" בטרם תבוא שהוא בקמ"ץ הוא"ו שהפת"ח מורה על העתיד והקמץ על העבר וכו' וכן השמות והפעלים כי חכם הקמוץ כולו הוא שם, ואשר חציו קמ"ץ וחציו פת"ח פועל עבר עכ"ל, ובקצרה בעבר הגו באזורו של הרשב"ץ את הקמ"ץ הממוצע ונותר בפיהם עד גירוש ספרד במקומות שיש בהם נפק"מ בין פת"ח לקמ"ץ, ונו.ב. ומה שלא הזכיר שם אדנו"ת מוכח שלדעתו אין שום הבדל בין שם אדנו"ת בקמ"ץ לשם אדנו"ת בפת"ח וק"ל.

וכן משמע מאד מדברי רבינו בחיי ריש פרשת וירא וז"ל: אע"פ שנראה שהקמ"ץ והפת"ח הכל דבר אחד ותנועה אחת אין הדבר כן אלא שיש הפרש ביניהם במבטא, שהרי תנועת הקמ"ץ גבוהה ועליונה ותנועת הפת"ח למטה ממנה כי הקמ"ץ בתיבה יורה על מעלה גדולה ועל דבר שהוא עומד בפני עצמו אינו נסמך לאחר כענין ארון שהוא קמוץ ומצינו ארון הברית שהוא בפת"ח וכן "הנה אנוכי שולח מלאך" [שמות כו כ] "וישלח מלאך" [במדבר כ טז] שהוא בקמ"ץ ומלאך הברית הוא בפת"ח, כי הפת"ח נסמך לעולם למה שאחריו ולא כן הקמ"ץ כי הוא עומד בפני עצמו ומטעם זה כל אתנחתא וסוף פסוק הוא בקמ"ץ כי שם עומד ולא יסמך, ומטעם זה בניקוד זה השם [אדנו"ת] לא תמצא פת"ח אלא קמ"ץ כי המעלה הגדולה מורה על עליונות ושהוא בלתי נסמך לאחר כדבר הנברא ומפני זה נכתב באל"ף דל"ת [דבשם אדנו"ת] כשהוא קודש בקמ"ץ וכשהוא חול בפת"ח עכ"ל.

והנה זה ודאי שאין כוונתו לקמץ האשכנזי שהוא אינו נראה כלל כפת"ח ומה הוא זה שכתב ואע"פ שנראה שהפת"ח והקמ"ץ הכל דבר אחד ותנועה אחת [וכמו שכתב בשו"ת יבי"א ח"ו סי' יא, ובפניני רבינו הקה"י ח"ב עמ' קנב, וע"ש תשובת הגר"ח קנייבסקי שנטה להסכים עם הגרמ"מ שולזינגר שליט"א, ושו"ת יצחק ירנן ח"ד ס"ט], וגם אין להתעקש ולומר שכוונתו שאף שאנו עושים הקמ"ץ כפת"ח אין אנו צודקים וצריך לומר כמו האשכנזים דא"כ הכי הוה לי למימר אע"פ שאנו עושים הקמ"ץ כפת"ח אין קריאתנו נכונה אלא תנועת הקמ"ץ גבוהה ועליונה וכו' ומלשונו אע"פ שנראה וכו' משמע שכוונתו אף שנראה שהפת"ח והקמ"ץ הם אותו דבר אינו כן, אלא שיש חילוק דק ביניהם וגם אין משמע שכוונתו לחילוק הדק שעושים מדקדקי הספרדים שהקמ"ץ הוא ארוך והפת"ח קצר [וכמו שביאר בשו"ת יבי"א הנ"ל ותנא דמסייעא ליה הוא היעב"ץ ראה להלן בבירור דעת היעב"ץ ודו"ק], חדא שכתב שיש הפרש ביניהם "במבטא" ומשמע לא רק במשך התנועה, ועוד דא"כ הוה לי למימר שתנועת הקמ"ץ ארוכה ותנועת הפת"ח קצרה ולא כתב כן אלא כתב שהקמ"ץ עליון משמע שיש בקריאתו נטיה לחול"ם ושורו"ק (שנקראים תנועות עליונות בפי המדקדקים) ועוד שהרי כתב "גבוהה ועליונה" משמע שיש כאן שתי ענינים גם גבוה וגם עליון, וכן משמע גם בהמשך דבריו שכתב ששם אדנו"ת מנוקד בקמ"ץ כי המעלה גדולה מורה על עליונות ושהוא בלתי נסמך הרי שתי ענינים שהוא עליון ובלתי נסמך ועוד למה תפס דוקא הקמ"ץ ופת"ח לימא "הציר"י והסגול"ל "השורו"ק והקיבוץ" קמ"ץ חטוף וחול"ם. ולכן הנראה לענ"ד ברור שכוונת רבינו בחיי לקמ"ץ הממוצע שבזה קריאתו עליונה מן הפת"ח [דהיינו שיש בה נטיה לחול"ם], ועוד הסביר רבינו בחיי את ההבדל הרגיל בין כל התנועות גדולות לקטנות שהגדולות ארוכות והקטנות קצרות וזהו מה שכתב שתנועת הקמ"ץ "גבוהה" דהיינו גדולה וארוכה "ועליונה" דהיינו נוטה לחול"ם אבל תנועת הפת"ח למטה הימנה שהיא קצרה ואינה עליונה.

וממשיך רבינו בחיי ומסביר שמכח החילוק הראשון (שזה ארוך וזה קצר) מתחלף קמ"ץ עם פת"ח בסמיכות כי הקמ"ץ מורה על דבר העומד בפני עצמו ולפיכך "ארוך" כשאינו סמוך מנוקד בקמ"ץ אבל כשהוא סמוך דהיינו בתיבות "ארון הברית" ינוקד בפת"ח שהפת"ח תמיד יסמך לאות שאתריו כי אין להאריך בו וק"ל.

וממשיך רבינו בחיי שלכך בשם אדנו"ת מנוקד בקמ"ץ (א) מפני שהקב"ה יורה על העליונות והקמ"ץ עליון הוא וכמו שנתבאר (ב) שהקב"ה אינו סמוך על האחר שאין הבורא סמוך על הנברא ולכך מנוקד בקמ"ץ שאף הוא תנועה גדולה ואינו נסמך על האות הסמוכה, ובזה מיושב למה תפס רבינו בחיי דוקא "פת"ח וקמ"ץ" לפי שבאמת אין הפרש במבטא בין ציר"י וסגול"ל ושורו"ק וקובוץ וקמ"ץ חטוף וחול"ם אלא רק במשך מבטאם [לפי קריאת הספרדים, וכן הגו האשכנזים בעבר ואכמ"ל].

ודו"ק בזה כי אמת ויציב הוא ביאור זה בדברי רבינו בחיי, וכן הבינו בכוונתו ר' שבתי סופר זצ"ל (ראה להלן על "פולין" אות ב) והרב נוהג כצאן יוסף חלק הדקדוק (ראה להלן גרמניה אות יא), ואמנם ראיתי להרב שפת אמת עמ' קצ שכתב שלא יתכן לפרש כן בכוונת רבינו בחיי שהרי הראב"ע שחי לפניו בספרד כתב שהם הוגים הקמ"ץ כמו פת"ח, אבל לפי מה שהוכחתי שבחלקים מספרד (כפי הנראה בעיקר בחלק שהיה בשליטת הנוצרים) הגו הקמ"ץ הממוצע וראה להלן עוד הוכחות על כך, א"ש שהראב"ע דיבר על מקומו, ורבינו בחיי על מקומו וכן מצינו כהאי גונא שינוי בתוך ספרד גופא באותיות וקצ"ט שבחלק הנוצרי הגו אותם באותיות בכת"ס ובחלק הערבי הפרישו ביניהם (עיין רשב"ץ מגן אבות ח"ג דף נה ורד"ק במכלול דף עג וגט פשוט סי' קכט סעיף קג) וכן מוכח מדברי ר' שמואל ארקולטי (איטליה השס"ב) שכתב הקמ"ץ נקרא בקמיצת הפה לא בפתחתו בהחלט כמו בפת"ח עכ"ל, והיינו כקמ"ץ ממוצע שאין בו סגירה מוחלטת ולא פתיחה כמו פת"ח. וידוע שבאיטליה היו שלושה קבוצות (1) איטלקים מקוריים המכונים לועזים (2) אשכנזים שבאו מאשכנז (3) ספרדים שבאו מספרד, וודאי שלא היה ר' שמואל ארקולטי הנ"ל איטלקי שהרי הלועזים הגו הקמ"ץ כפת"ח וכמו שהעיד ר' אליהו בחור וגם שמו מעיד עליו שאיננו אשכנזי וע"כ שהיה ספרדי ממגורשי ספרד הרי לך שספרד הגו בחלקה הקמ"ץ הממוצע, וכע"ז יש להוכיח מדברי ר' אברהם דבלמש בספר מקנה אברהם (איטליה רפ"ב) שכתב שהפת"ח מוצאו

ועתה נבוא אל העין לראות ולחקור היאך נהגה הקמ"ץ בארצות אשכנז בדורות שעברו. שכבר כתב בשו"ת דברי יוסף (פוכן דף קסז) וז"ל: ובאמת לא נדע האם ההברה אשר נהגו עתה בני אשכנז [שקוראים הקמ"ץ - O] היתה בימי קדם במדינות אשכנז וצרפת, עכ"ל.

צרפת:

(א) **כתב היעב"ץ** בהגהותיו על הש"ס (ברכות מז. רס"ד) וז"ל: הרב [רש"י ז"ל] קורא בכמה מקומות לקמ"ץ פת"ח וכן היא קריאת הקמ"ץ לספרדים עכ"ל. והיינו כהמון העם הספרדיים שאין מבדילים כלל בין קמ"ץ לפת"ח ודעת לנבון שקריאת רש"י מוכיחה את קריאת כל אנשי צרפת. וע"ע שפת אמת עמ' קמב.

(ב) **רש"י** בברכות דף ז: ד"ה גערה: תחת הטעם למעלה תחת התי"ו ולא כמו אל תירא ואל "תחת" שטעמו בחית וכו' לומר שהוא שם דבר וכו', לכך שינה את נקודתה [כלומר ששם הטעם למעלה דהיינו שהתיבה מלעיל] לומר שהוא שם דבר עכ"ל, ומשמע להדיא ש"תחת" שבפסוק

"תחת גערה במבין" שווה לתחת שפסוק אל תירא ואל תחת וכל ההבדל ביניהם הוא רק שזה מלעיל וזה מלרע ואילו היה רש"י מבדיל במבטאו בין פת"ח לקמ"ץ היה לו להביא הפסוק "אל תחת מפניהם" שבירמיה (א"י) שהוא בפת"ח ומלרע וק"ל (ספתי כהן עמ' יח), וע"ע רש"י שופטים (ס"ז) ודו"ק.

(ג) **כתב הערוך** לנר סנהדרין דף ע. (תוד"ס י"ג ח"ג) וז"ל: לא ניחא להו למימר דכולהו הוי לשון "וי" בפת"ח משא"כ ב"ויפת" דהוי"ו בקמ"ץ ואין זה לשון "וי", דבקריאת הספרדים גם הוי"ו קמוצה כמו פתוחה נקראת וכן היתה קריאת התוס' עכ"ל.

(ד) **בכמה** סליחות שנתחברו ע"י חכמי צרפת חורזים פת"ח עם קמ"ץ, כגון בסליחה לר' אפרים ב"ר יצחק תלמיד ר"ת עיין שפת אמת אות לו. ושו"ת דברי יוסף (פוכן יחזקאל תרכ"ז) דף קסו ע"א, ושו"ת רשב"ץ ח"א סי' צב ודו"ק.

(ה) **עוד** ראיתי שהוכיח הרב הנאמ"ץ שליט"א מהתוס' עירובין יח: ד"ה כל שחלקו על פירוש רש"י שפירש נשמה כפשוטה, ופירושו

כשיפתח פיו ברוחב ויבטא בו, והקמ"ץ הוא כשאדם יבטא באותו מוצא עצמו ולא ירחיב פיהו כפתח אלא יקמץ אותו "מעט" ויאמר א' עכ"ל, והרי להדיא הקמ"ץ הממוצע (וראה עוד מה שכתב בעמ' 65 עש"ב) והוא היה ממגורשי ספרד וכמו שכתב בקורא הדורות (דפוס פיטרקוב דף ל) וכן הכירו הרב יוסף אומץ והרב נוהג כצאן יוסף, ספרדים שקראו הקמ"ץ הממוצע וכמו שהארכתי להוכיח להלן בדברי על גרמניה אות יא ע"ש ולא אכפול הדברים.

וכעת שאלתי את דודי הרה"ג ר' אליעזר נידאם שליט"א מילידי העיר מקנאס שבמרקו כיצד עשו בעירו הקמ"ץ ואמר שבמקנאס היה קהילת של מגורשי קאסטליה שבספרד (והוא מהם) והם היו משונים מכל עירם שבכל עירם הגו הקמ"ץ כהספרדים והם (המגורשי קאסטליה) הגו הקמ"ץ כמו הפרסיים דהיינו קמ"ץ ממוצע וששתי על דבריו כמוצא שלל רב, והרי שיש בידי מסורת בעל פה שבקאסטליה שבספרד נהגה הקמ"ץ הממוצע.

ולמשנ"ת נתיישב לי קושיא שהציקה לי זה ימים רבים, והיא שידוע שדן המהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל סי' סו בהגיית האשכנזים מול ההגייה הספרדית והכריע כהאשכנזים והנה בדבריו שם דן רק בשני פרטים והם (1) שבמקומו נהגו לעשות הקובו"ץ כחירי"ק (ורק הקבו"ץ ולא השורו"ק) (2) שבזמנו הספרדיים עשו השו"א נע כפת"ח (וכמו שכתב הרשב"ץ במגן אבות דף נד) וזה ימים רבים נתקשיתי כיצד לא דן בנושא הקמ"ץ שהוא הויכות העיקרי שהיה במשך הדורות בין האשכנזים לספרדים, ולהנ"ל מיושב שהרי בפראג עשו הקמ"ץ הממוצע (ראה להלן על "בוהמיה") והספרדים שהכיר גם עשו הקמ"ץ הממוצע ולפיכך לא דן בזה, (וכן מוכח שהספרדים שהכיר עשו הקמ"ץ הממוצע שכן הרשב"ץ שכתב שהוגין השו"א נע כפת"ח איהו גופיה כתב שעושין הקמ"ץ כממוצע ודו"ק בזה).

20. פרט לבני חבאן שבתים שרוב הקמץ קטנים עושים קמ"ץ ממוצע פרט לתיבת "כל" שעושים כחול"ם ספרדי ויש לציין שבכל תיבת כל עשו כז. לרבות תיבת "כל" עצמותי תאמרנה וכמו שכתב בספר העברית שבפי יהודי תימן.

אבל שמא הגו את הקמ"ץ הממוצע, זה אינו, חדא שמכל הראיות הנ"ל משמע שהקמ"ץ והפת"ח שוים לגמרי וכקריאת המון העם הספרדיים, ועוד שהרי הבאנו לעיל (הערה 16) את דברי הראב"ע ב"צחות" שרק אנשי טבריה וחכמי מצרים ואפריקה הוגים את הקמ"ץ הממוצע וכידוע הראב"ע ביקר בצרפת ונפגש שם עם ר"ת (עיין חוס' קידושין לו. ועיין בקובץ לפנות חלק 7 עמ' קכס), ולא כתב שגם אנשי צרפת הוגים את הקמ"ץ הממוצע, וכן לאידך גיסא יש להוכיח משם שבצרפת הגו את הקמ"ץ הספרדי דאל"כ לא היה שותק הראב"ע מלהזכיר זאת. וכע"ז יש להוכיח מהרשב"ץ במגן אבות דף נה ודו"ק.

איטליה:

יש בידינו עדות מפורשת מר' אליהו בחור בפירושו לספר מהלך שבילי דעת ששם כתוב ששוא נע נוטה לקמ"ץ ופירש שכוונתו על דרך שהספרדים "והלועזים" קוראים אותו, דהיינו שכוונת "ספר מהלך שבילי דעת" נוטה לפת"ח עכת"ד. הרי לך להדיא שהלועזים שהם היהודים האיטלקים המקורים כידוע קראו לפחות עד זמן ר' אליהו בחור הקמ"ץ כספרדים.

גרמניה:

עד לפני חמש מאות שנה היו הוגים הקמ"ץ הממוצע [ובאלטונא ומיץ לפני מאתיים שנה כקמ"ץ ספרדי כנראה בהשפעת גולי אוסטריה], ויש לכך הוכחות רבות ואלו הן:

(א) כתב ה"אשל אברהם" מבוטאשאטש (לוח סי' תקפג) שהמהר"ם מרוטנבורג קרא הקמ"ץ כמו הספרדיים ע"ש. [ומה שכתב שזה בגלל שהיה קרוב לספרד, דבריו תמוהים במחכ"ת דהרי המהר"ם מרוטנבורג חי בגרמניה שאינה קרובה לספרד]. והיינו משום שחשש שזכרנו לחיים ישמע כלא חיים והרי למבטא האשכנזי אינם דומים ע"ש, אבל באמת גם לפי הקמ"ץ הממוצע שהוא דומה לפת"ח א"ש וק"ל.

דכונת הגמ"ד קרי הנשמה בדגש במ' והיינו מלשון "שממה", ומדלא דרשו התוס' קרי ביה הנשמה בפת"ח תחת השין משמע שלא היה לתוס' הבדל ניכר ביניהם.

(ו) כתב בספר המנהגות לר' אשר מלוניל (עמ' 45): והלכתא המוציא ולא מוציא משום שאות מ' של מוציא יבלע במ' של העולם, ומקשה והא איכא "מן" הסמוכה ל"לחם", ומתרץ לא דמי מוצא הפת"ח עם החולם למוצא הצירי עם החיריק עכ"ל. הרי לך להדיא שקורא לקמ"ץ של העולם פת"ח וע"כ משום ששוים אצלו (ספת אמת אות טו).

(ז) עוד יש להוכיח ממה שרש"י וחכמי צרפת קוראים לחולם מלאפום (וכמו שכתב הרז"ה ז"ל בצוהר התיבה תיבת התנועות תיבה שניה אות ו), וכבר הוכחתי במקו"א ע"פ 25 הוכחות שבכל ארצות אשכנז עד לפני שלוש מאות שנה נהגה החולם כקמ"ץ אשכנזי ואכמ"ל, ואילו גם הקמ"ץ היו הוגים כן היו צריכים לקרוא גם לו מלאפום. [ואין מסתבר כלל שהגו הקמ"ץ כשורו"ק].

(ח) בפירוש רבינו אברהם מן ההר - מפרובינצא שבצרפת - למסכת נדרים, ניקד בכת"י קדשו תיבת יצא בשני פתחין (וכמו שכתב המו"ל במבוא) אע"פ שצריכים להיות מנוקדים בקמ"ץ, וזה מוכיח שהקמ"ץ והפת"ח היו שוים במבטאם בפרובינצא (וכל עוד שאין ראיות נגד מסתמא כן הוא בכל צרפת).

(ט) עוד יש להוכיח מדברי הרד"ק בשער התנועות (סוכא לעיל בהערה 5) שכתב שתנועת הפת"ח היא כתנועת הקמ"ץ אלא שהיא שפלה ממנה עכ"ל, והיינו כקמ"ץ ספרדי, וידוע דהרד"ק היה בספרד ועבר לצרפת, ואילו היתה הגיית אנשי צרפת שונה מבני ספרד איך כתב בפשיטות כזאת שהקמ"ץ והפת"ח שוים הם. ובאמת ראיתי בשו"ת פאת שדך ח"א סי' כד שתמה ע"ז ונשאר בצ"ע, וע"כ שלא היה הבדל כלל בין צרפת לספרד בענין זה.

(י) ושמא תאמר שכל הוכחות אלו אינם אלא שבצרפת לא הגו את הקמ"ץ האשכנזי,

(ב) **כתב** ר' יהודה החסיד בספר חסידים (סי' תתפג) שצריך לכתוב תיבות מלאות בסידור התפילה כגון לעבדך באמת יכתוב לעובדך ושבת קדשך יכתוב קודשך בוי"ו כדי שלא יטעה מי שאינו בקי עכת"ד. ואילו היה ר"י החסיד קורא לכל הקמציין כחולם ספרדי כמבטא האשכנזים היום, למה תפס רק ל"עבדך" ו"קדשך" שהם בקמ"ץ קטן (קמ"ץ חטוף) היה לו לומר שצריך לכתוב ו' אחר כל קמ"ץ כדי שלא יטעה מי שאינו בקי, ועוד קשה דממנ"פ אי איירי בסידורים שאינם מנוקדים א"כ קשה שידעו כל הנקודות א"כ למה יטעו דוקא בקמ"ץ, ועוד עד שאנו מוסיפים ו' שננקד לפחות ניקוד הקמ"ץ, ואי איירי בסידורים מנוקדים א"כ מה שייך לטעות, אלא ודאי שביטאו בזמן ר"י החסיד הקמ"ץ רחב כקמ"ץ ממוצע (או ספרדי), והיו שטעו לקרוא גם הקמ"ץ חטוף כקמ"ץ רחב, ולכך כתב ר"י החסיד להוסיף אות ו' שלא יטעו בין קמ"ץ רחב לקמ"ץ חטוף.

(ג) **עוד** ראיתי שהוכיח הרב הנאמ"ן מדברי הבעל הטורים (בשמות טז כ"א) בשם אביו הרא"ש דתיבת "וחם" איכא ד' במסורה. ואחד מהם וחס הוא אבי כנען, והרי וחס השמש ונמס הוא בפת"ח ו-והם הוא אבי כנען הוא בקמ"ץ אלא ע"כ שהקמ"ץ דומה לפת"ח.

(ד) **כתב** ר' אליהו בחור (בביאורו לספר "מהלך שבילי דעת" לאחי הרד"ק): נוטה לקמ"ץ [= שכתב בספר מהלך שבילי דעת ששוא נע שלפני אותיות שאינם אחהע"י קריאתו נוטה לקמ"ץ, וביאר ר' אליהו בחור] אין רוצה לומר ע"ד שהאשכנזים קוראים אותו, אלא על דרך שהספרדים והלועזים [האיטלקים המקוריים] קוראים אותו שהוא [השוא נע] נוטה לפת"ח, [= ובמילים אחרות פירוש "נוטה לקמ"ץ" היינו פת"ח וכתב קמ"ץ כי בקריאת הספרדיים אין הפרש בין קמ"ץ לפת"ח רק במשך התנועה], אמנם אינם יודעים לכוין קריאת הקמ"ץ כי גם אנשי טבריה עושים הפרש בינו לבין הפת"ח כי הקמ"ץ מורכב מפת"ח וחולם עכ"ל, הרי לך להדיא שבגרמניה ששם נולד ר"א

בחור (עיין תולדות ר"א בחור שצריך ספר התקני הולדת מכוון הרב מנחם) הגו את הקמ"ץ כממוצע בין פת"ח לחול"ם [וכבר הוכחתי במק"א שעד שנת תק"פ נהגה החול"ם בדרום גרמניה כחול"ם ספרדי] וע"ע לר' אליהו בחור בספרו התשב"י ערך קמ"ץ ובהערות הרב הנאמ"ן שם.

(ה) **כתב** ר' דוד בן יחיא [ממגורשי ספרד] בספרו "לשון לימודים" (ספר ראשון דרך ה'): ובארצות אשכנז הם בקיאים בקריאת הקמ"ץ עד היום הזה עכ"ל. והנה זה אינו מסתבר כלל שכוונתו לקמ"ץ האשכנזי של ימינו, שהוא ודאי אינו נכון אליבא דהספרדיים שקוראים החול"ם כקמ"ץ אשכנזי ואם יקראו הקמ"ץ כמו האשכנזים של ימינו נמצא הקמ"ץ והחול"ם שווים בקריאתם, וכמו כן גם נתבטל ההפרש שבין קמ"ץ קטן לגדול, ואם תאמר שסבר הרב לשון לימודים שצ"ל החולם כמו האשכנזים א"כ למה כתב שבקיאים רק בקריאת הקמ"ץ, היה לו לומר שבקיאים בקריאת הקמ"ץ והחול"ם, ועוד דאם כוונתו לקמ"ץ האשכנזי לימא דצריך לקרוא הקמ"ץ כחולם שלנו ולמה לא לימדנו כיצד קוראים האשכנזים, אלא ודאי שכוונתו לקמ"ץ הממוצע ולא יכל לתארו ולכן סתם ולא פירש כיצד הם הוגים אותו, והרי לנו עדות שבארץ אשכנז הגו הקמ"ץ הממוצע.

(ו) **וכן** כתב להדיא בספר לויית חן [חי בזמן הב"י] שער שני פרק שני וז"ל: הקמ"ץ הוא קו תחת האות ונקודה תחתיו ותנועתו מורכבת מחול"ם ומפת"ח גדול [לאפוקי סגול"ל] ע"כ צורתו כצורת שניהם וכו' אבל אין קורא אותו כראוי רק האשכנזים עכ"ל, הרי לנו עדות ברורה שבאשכנז הגו הקמ"ץ הממוצע. ובזה תבין כוונת הרב לחם ביכורים דף לה שכתב הקמ"ץ נקרא בקמיצות הפה כקריאת האשכנזים ע"ש וכוונתו לאשכנזים האלה ודו"ק.

(ז) **כתב** הרב בעל "ענף עץ עבות" (פיוטל=פירט=תק"ד - עמ' 1) וז"ל: עתה חדשים מקרוב באו לקמוץ בהברת הקמ"ץ רחב עד שכמעט לא יפתח פיו כלל, וקריאה משובשת היא, אבל הנכונה קריאת אחינו בק"ק פראג והנמשכים אחריהם כי הם

פעמים פת"ח בקמ"ץ. וע"ש עוד הוכחות שהקמ"ץ היה כעין פת"ח באשכנז.

(ג) **כתב ר' יוסף יוזפא אב"ד פפד"מ** בספרו יוסף אומץ (ס"ל-ס"ט) סי' כ וז"ל: אנו האשכנזים רובנו אין קוראים הנקודות כדין כי עושים הקמ"ץ לחול"ם כגון אמן קוראין "אומץ" והנה מעלת אמן אין לה ערך ובענין זה הם מוצאים המילה לגמרי ממשמעותה וכן המבורך ויש"ר מבורך קוראים מבורך שאין לו משמעות כלל לפי הדקדוק קדוש קוראים קדוש שגם הוא שינוי משמעות וכו' לכן יש לדקדק בכל נקודה ונקודה עכ"ל. ונמצאנו למדים כאן שני דברים חשובים, חדא שבזמנו הגו האשכנזים החולם כחולם ספרדי בלא הוספת יו"ד או שורו"ק, דודאי לא היו הוגים הקמ"ץ אוי או אאו, ועוד נלמד מכאן שרק "רוב" האשכנזים היו קוראים הקמ"ץ כחולם אבל היו עדיין מיעוט ניכר ובכללם הרב "יוסף אומץ" שקראו הקמ"ץ כמו הספרדיים. והנה יש לעיין לאיזה ספרדיים נתכוין הרב יוסף אומץ שהרי כבר הוכחנו (לעיל הערה 19) שבספר גופא היה בזה שני מנהגים, שבאיזור הנוצרי נהגה כקמ"ץ ממוצע ובאיזור הערבי כקמ"ץ ספרדי. ומצאתי בס"ד שלושה הוכחות שכוונתו לספרדיים ההוגים הקמ"ץ הממוצע, (א) מה שכתב שהאשכנזים רובם לא קוראים הקמ"ץ כדינו משמע שהספרדיים רובם קוראים כדינה וזה אינו שהרי המון העם הספרדיים קוראים הקמ"ץ כפת"ח ורק הדייקנים מבדילים ביניהם מעט, אלא ודאי שכוונתו לקמ"ץ הממוצע שבזה במקומות בספרד שנהגה עשו כן כל העם. (ב) דהמעין שם בספרו יראה שדן בכמה וכמה פרטים שמשתנים בין ספרד לאשכנז והנה ידוע שבספרד הערבית הבדילו בין אותיות וקט"צ לבכת"ס ובספרד הנוצרית לא, [עיין רשב"ץ מגן אבות דף נה. ורד"ק במכלול דף עג] והנה הרב יוסף אומץ לא הזכיר כלל מאומה באותיות אלו [ולא נכדו ב"נוהג כצאן יוסף" שגם דן בהרבה פרטים בהגיית הספרדית והאשכנזית] ומוכח שהכיר את בני ספרד הנוצרית והם כפי שהוכחתי הגו בקמ"ץ כקמ"ץ ממוצע. (ג) ועתה האיר ד' את עיני ומצאתי ראייה ברורה לכך מדברי

מרחיבים ההברה מאד עד שסופה נוטה לפת"ח עכ"ל. הרי לך מפורש שעד לפני שלוש מאות שנה הגו בפירודא שבמזרח גרמניה את הקמ"ץ הממוצע, ורק בשנת ת"ק ואילך החלו לעבור לקמ"ץ האשכנזי וצעק עליהם הרב ענף עץ עבות ואין שומע לו.

(ח) **ולגבי העיר פירודא** מצאתי עוד ראייה בס"ד ממה שכתב ר' משה ב"ר חיים העריך זצ"ל [דיין בפירודא בשנת תקנ"ג] בפירושו ל"מכלול" להרד"ק שכתב בשער דקדוק השמות אות א' שאין הבדל בין התנועות הקטנות לגדולות אלא רק במשך התנועה ע"ש, ובאות טו כתב וז"ל: הקמ"ץ גדול נקרא מן הגרון והקמ"ץ חטוף מן השפה ועוד יש הבדל ביניהם שהקמ"ץ גדול נארכת בקריאתה להיותה תנועה גדולה, וזאת נקראת במהירות להיותה תנועה קטנה עכ"ל, הרי שהגה הקמ"ץ הספרדי, וצ"ל שלאחר שנת תק"ג עברו חלק מהציבור לקמ"ץ האשכנזי וחלק לקמ"ץ הספרדי, וכמו שכן נעשה בכל עם ישראל שלפני חורבן הבית כולם הגו הקמ"ץ הממוצע ולאח"כ חלק הטוהו לפת"ח וחלק לחול"ם.

(ט) **וראה עוד למהרא"ל** צונץ בספרו "גרש ירחים" ו"טיב גיטין" בשמות גיטין באות י סעיף עט שמדבריו נראה שהבית שמואל אב"ד פירודא הגה הקמ"ץ כעין פת"ח ע"ש ודו"ק.

(י) **בספר תלמוד לשון עברי עמ' 29-25** (וילנא תרל"ט) [והמחבר של הספר הזה היה חי בדרום גרמניה וכדמוכח ממה שכתב במאמר "יתרון לאדם" שהאשכנזים סופחים לחולם שורוק וקוראים אותו OU (אאו)] הוכיח שהקמ"ץ היה בעבר אצל האשכנזים כעין פת"ח, ממאות מילים שניקודם קמ"ץ ונקראות בפי העם בפת"ח.

(יא) **עוד הוכיח שם ממה שהגויים מארצות אשכנז בתרגומיהם על התורה מתרגמים השמות לפי התנועות הספרדיות.** וע"כ מפני שהקמ"ץ דומה מאד לפת"ח.

(יב) **בקונטרס לעניני לשון** (סנס"ב עמ' 25) הביא העתק ממחזור כת"י אשכנזי שמחליף הרבה

החולם כעין קמ"ץ קטן ויאסף בקמ"ץ קטן נראה הברתם כמו יוסף בחולם [כי עד שהגיע רש"ר הירש לפפד"מ בשנת תר"י היו קוראים בפפד"מ החולם כחולם ספרדי ואכמ"ל], וכ"כ בטיב גיטין ע"ש, אבל יאזעף שם אחר הוא לגמרי והם מתכוונים לשנות שמם העברי בשם ארמאים כידוע, ויאזעף נקרא בקמ"ץ גדול בהמשכת היו"ד והתזת הזי"ן ונמשך בסגול זעף יאזעף כידוע, ע"כ צריך לכתוב יוסף המכונה יאזעף, עכ"ל לשון תשובת החת"ס מתאריך י' כסלו תקצ"א, והרי לנו להדיא בלא שום מקום לספק שבזמן החת"ס היה באשכנז הבדל ברור וניכר בין קמ"ץ קטן לקמ"ץ גדול, ושקמ"ץ קטן הוא כעין חולם וקמ"ץ גדול לא ביאר לנו ומסתבר שמבטאו קמ"ץ ממוצע וכפי שהיה בעבר בפפד"מ ועוד דאל"כ לא היה נהפך בפיהם הקמ"ץ לקמ"ץ אשכנזי ודו"ק. אבל ודאי לא כקמ"ץ אשכנזי.

ושמא תקשה על דברינו שהרי לעיל הבאנו דברי הרב יוסף אומץ שקדם לחת"ס במאתיים שנה והוא כתב שרוב האשכנזים עושים הקמ"ץ כחול"ם דהיינו קמ"ץ אשכנזי ואיך בזמן החת"ס הגו הקמ"ץ הממוצע.

אבל באמת אין זו קושיא, שהרי כתבנו שגם בזמן הרב יוסף אומץ היו עדיין מעטים שהמשיכו להגות הקמ"ץ הממוצע, וחיזק את ידיהם הרב יוסף אומץ והחרה החזיק אחריו נכדו בספר נוהג כצאן יוסף חלק הדקדוק ע"ש שכתב שקריאת הספרדים בקמ"ץ היא הנכונה, (וע"ש גם שהביא דברי רבינו בחיי כסייעתא להם ולאפוקי מאיזה אחרוני זמננו שטעו בהבנת דברי רבינו בחיי ועיין לעיל הערה 19), ולא היו היחידים בתקופה ההיא שסברו שהקמ"ץ האשכנזי טעות הוא אלא כן היא גם דעת הרב שורש יהודה מהעיר האנו הסמוכה לפפד"מ (ה' תנ"ג) שכתב בספרו ודע לך שקריאת הקמ"ץ כפי המדקדקים כקריאת הקמ"ץ רק בהמשך ובמאריך יותר עכ"ד, וכן דעת הרז"ה ז"ל ב"צוהר התיבה" עמ' יז וב"בנין שלמה" בית התנועות חדר שלישי חלון ב' (וגם הוא היה מהעיר האנו הנ"ל),

נכדו הרב "נוהג כצאן יוסף" בחלק הדקדוק דף סח שגם הוא כתב שקריאת הספרדיים בקמ"ץ היא הנכונה, והביא שם דברי רבינו בחיי ריש פרשת וירא בזה"ל: ואע"פ שנראה שהקמ"ץ והפת"ח הכל ענין אחד ותנועה אחת ופירש בסוגריים "לפי קריאת הספרדיים שהיא הנכונה אליבא דהדקדוק", אין הדבר כן שיש הפרש ביניהם במבטא, שתנועת הקמ"ץ גבוהה ועליונה ותנועת הפת"ח למטה הימנה, ופירש בסוגריים בזה"ל: "כמוחש אצל בעלי דקדוק ולא אוכל להבינהו להמוניים במכתב כי הם בחוש הדיבור" עכ"ל, הרי להדיא שהספרדים שהכיר ביטאו הקמ"ץ כקמ"ץ הממוצע שבאמת הוא לא ניתן לתיאור בכתב אבל הקמ"ץ הספרדי נקל מאד לכתוב שהוא יותר ארוך מן הפת"ח וזה ברור. והרי לנו עדות המתארת את החלפת הקמ"ץ הממוצע בקמ"ץ אשכנזי. ואכן באמת העדות הראשונה על הקמ"ץ האשכנזי הינה מדברי היוסף אומץ הנ"ל וכן הוכחות להימצאות הקמ"ץ האשכנזי בתקופה זו ישנה מכתבת הרמ"א "הפטורה" בו (בדרכי משפ"ח ס' רפד אות 3 וס' תכח אות ג, וראה כתר שם טוב ח"ו עמ' 137), וכן בספר "מנהגים דבי רבי" מהר"מ מרוטנבורג שנדפס בשנת תרצ"ח ע"פ כת"י שנכתב לפני ארבע מאות חמשים שנה (וכמו שהוכיחו במבוא לספר הנ"ל) כתב בעמ' 25 אינו "מבורך" בורא נפשות, ובעמ' 35 כתב ואומר קדיש "יותום", ובעמ' 67 שבע "הקופות", וכל הוכחות הנ"ל הם לאחר שנת ה' אלפים ש' ולא תמצא הוכחה לקדמות הקמ"ץ האשכנזי מעבר לשנה הנ"ל, ומש"כ בספר עלה יונה עמ' קכ מסוגיא דנדרים יא דבריו תמוהים ואכמ"ל.

יד) וכיון שבעיר פפד"מ עסקינן אזכיר כאן עוד הוכחה גדולה שעד שנת תק"צ עדיין נשתמר שם הקמ"ץ הממוצע, והיא מדברי החת"ס [בשו"ת חת"ס אהב"ע ח"ב סי' כג] שכתב בזה"ל: על דבר מי שנקרא מעריסה יוסף ושוב נקרא בפי קוראיו יאזעף, נ"ל דצריך לכתוב יוסף המכונה יאזעף, ואע"פ שהסכימו האחרונים בסדר שמות שבב"ש שאין צריך לכתוב יוסף המכונה יוסף היינו טעמא משום דכן דרך האשכנזים שקוראים

בירור דעת היעב"ץ

וכן בעיר אלטונא שבמזרח-צפון גרמניה - הגו בה ובסביבותיה לפחות עד תקופת היעב"ץ את הקמ"ץ הספרדי. וכיון שעל דברי היעב"ץ התבססו רבים מחכמי אשכנז בדורות האחרונים להוכיח את צדקת הקמ"ץ האשכנזי, לכן הוצרכתי להאריך בראיות שגם היעב"ץ בודאי היה הוגה את הקמ"ץ כקמ"ץ ספרדי והיינו כתנועת הפת"ח באריכות מעט וכמשנ"ת, ורק בנקודה אחת היה הבדל בדורו בין האשכנזים לספרדים, דהאשכנזים גם המון העם ידעו לעשות ההבדל הנ"ל ואצל הספרדים רק המדקדקים ידעו לעשות כן. ולא בחידות ולא ברמזים אדבר כי אם באותות ובמופתים, וזה החלי בס"ד:

הנה ידועים דברי היעב"ץ בהקדמת סידורו - בית יעקב - המכונה סולם בית אל אות א', וז"ל: אכן בתנועות אשרנו וטוב חלקנו לא כספרדים שאין מבדילים בין קמ"ץ לפת"ח בזה הם עושים קודש חול ולהיפך, כקש נחשבו תותח (איוז מא כא), וע"ז תמהתי מימי, אחרי זמן רב מצאתי להרב המקובל רבינו בחיי ריש פרשת וירא שהתנגד להם גם כן בזה והוא ז"ל היה מהם והעיד עליהם והזהיר ע"ז מאד, (שוב מצאתי גם להרב לזית חן שכתב שאין קורא הקמ"ץ על נכון כמו האשכנזים). מלבד שגורעים מספר הנקודות הקדושות שניתנו מסיני ומבטלים מקצתם, כי אין להם לא פת"ח ניכר והחול"ם לגמרי בטל אצלם ונעכר וכו' עכ"ל. [נוחזר ע"ז בקצרה במו"ק סי' יג].

והנה כל הקורא דברים אלו סבור שיכול להשבע בנקיטת חפץ שהיעב"ץ קרא הקמ"ץ כחול"ם ספרדי, אבל המעיין בספרו של היעב"ץ לוח ארש (סי' קיט) יראה שהיעב"ץ קרא הקמ"ץ כקמ"ץ ספרדי, דכתב שם בזה"ל "צללו כעופרת" הכף צריכה להיות פתוחה וכעדוותו של בעל אור תורה שבספרי ספרד הכל בפת"ח, ובעל שערי תפילה [הרו"ה] השיג עליו [שאין ראייה מספרי ספרד שהרי הם

וכן דעת הרב "ענף עץ עבות" ראה לעיל אות ו', וא"כ כיון ש-5 רבנים חשובים בתקופה ההיא הכריעו כמו המעטים שהגו הקמ"ץ כקמ"ץ ממוצע א"כ אינו רחוק כל כך שבסופו של דבר ניצחו המועטים את המרובים עד שהפך הקמ"ץ לקמ"ץ ממוצע בפי הכל.

טו) וראה להלן בפולין אות ו' וזה הוכחה שגם בגרמניה נהגה הקמ"ץ הממוצע ודו"ק.

טז) ובחוברת לשוננו (תמוז תרפ"ח) עמ' 34 כתב שאצל יהודי ליטא וצפון גרמניה נשתמר הקמ"ץ האשכנזי בטהרתו ובצורתו המקורית בתור O פתוח, כמו AU, O בצרפתית, או A באנגלית בתיבות ALL, WATER, עכ"ל.

הרי לנו עדות ברורה ומפורשת שעד שנת תרפ"ח בצפון גרמניה וליטא שמרו על הגייית הקמ"ץ הממוצע, וכן שומרים ע"ז עד ימינו מעטים, עיין בתחילת מאמר זה הערה מספר 14.

יז) עוד מצאתי ראייה ברורה בס"ד מדברי הרב משה בירינג'ן בספרו "אם למקרא" (מ"ז תקע"ו) שכתב שכל שוא נע לפני אותיות הגרון נוטה לקריאת אות הגרון שאחריו וכו' ולפני אות יו"ד קריאתו נוטה תמיד להברת החיריק וכו' וכל שו"א שלפני אחת מכל שאר האותיות קריאתו נוטה תמיד להברת אָ שהיא הקמ"ץ והפת"ח עכ"ל. הרי לך ברור שהקמ"ץ והפת"ח שוים הם בקריאתם, דאל"כ איך יאמר שנוטה לקמ"ץ ופת"ח ומהיכן נדע אם זה נוטה לפת"ח או לקמ"ץ וזה ברור. ואף שמכל הראיות שהבאתי לעיל מוכח שבגרמניה הגו הקמ"ץ הממוצע הנה ידוע שצפון ומזרח גרמניה בדורות האחרונים הגיעו אליהם הרבה מאוסטריה ובאוסטריה הגו בחלקה הספרדי וכמו שנוכח להלן. או שבמשך השנים נשתבשו והטו הקמ"ץ לפת"ח וכמו שכל הספרדים הטו הקמ"ץ לפת"ח כיון שבאמת הקמ"ץ מאד קרוב לפת"ח.

קריאת הספרדים לזווג הנקודות ברציפת וברהיטת הדיבור עכ"ל. כלומר שהכל עושים במהירות דהיינו תנועה קטנה ולא מאריכים בקמ"ץ.

(ד) עוד כתב שם בריש הסי' "מזה נמשך הטעות לכל להחליף בין הקמ"ץ לפת"ח מה שאינו זר. ואילו לקריאת האשכנזים היום לא קרב זה אל זה כל הלילה.

(ה) וכן כתב להדיא בספרו הנ"ל סי' רנב: צ"ל הטי"ת והלמ"ד פתוחים וכו' ובזו בלבד שגו ההמון וכו' ואין בזה כל כך הפסד בהיות ההברות קרובות ומתחלפות פעמים הרבה גם במקראו והספרדים אינם מבדילים ביניהם לעולם עכ"ל.

(ו) ועוד יש להוכיח מתוך דבריו בסולם בית אל הנ"ל שכתב נמצאו עושים קודש חול ולהיפך, ובמור וקציעה (סי' ג) כתב נמצאו עושים קודש חול וחול קודש הייטב בעיני ד' עכ"ל, ולכאורה דבריו תמוהים דבשלמא עושים קודש חול היינו בכל שם הוי"ה שכיין שאומרים אותו בפת"ח נמצא השם חול דאדני בפת"ח הוא שם חול, אבל כשאומרים אדני במקום שצריך להיות פת"ח דהיינו אצל לוט א"כ עושים אותו כדינו ואימתו נמצאו עושים חול קודש, אלא ודאי שההבדל בין קמ"ץ לפת"ח הוא הבדל דק שבזה מקצרים ובוזה מאריכים, וא"כ המון העם שאין מדקדקים בזה נמצא דלפעמים מאריכים ולפעמים מקצרים וא"כ לעיתים עושים קודש חול ולעיתים חול קודש וק"ל.

(ז) ולפי"ז תבין מה שכתב שאין לנו פת"ח ניכר, דהיינו שלא מדייקים לעשות אותו בחטיפה וא"כ נעשה כקמ"ץ ודו"ק.

(ח) ולפי"ז תנוח תמיהה רבתי שתמהו רבים על דברי היעב"ץ כיצד הביא ראיה לקמ"ץ האשכנזי מדברי רבינו בחיי בריש פרשת וירא הרי שם כתב להדיא "אע"פ שנראה שהקמ"ץ והפת"ח הכל ענין אחד ותנועה אחת אין הדבר כן וכו'", והמעין בדבריו שם יראה להדיא שכוונתו או

אינם מבדילים בין קמ"ץ לפת"ח], צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, כי מי יאמין לשמועתו שסופרי ספרד אינם מבדילים במבטאם בין תנועה לתנועה ואינם מבחינים בין נקוד קמ"ץ לפת"ח, ואם כך הוא אצל המון העם כמו שכתבתי בשליבה ראשונה דסולם בית אל בסייעתא דשמיא, אך לא כן הוא אצל המדקדקים, הלא הרד"ק ספרדי היה מי כמוהו מורה להבדיל בין קמ"ץ לפת"ח הן כל חביריו לא יבשו חרשים המה [עפ"י ישעיה מד] המדקדקים הגדולים הספרדים הקדמונים הם הנקראים מדקדקים באמת (לא שוטה אשכנזי) הם המורים הם המלמדים דעת בקריאה האמיתית וספריהם הם המדוייקים, כמפורסם וכוונדע למחברים דווקנים באמרם כמה פעמים זו נוסחה ספרדית (כשרוצים להחזיקה כנאמנת שיש לסמוך עליה ולא על זולתה), וזה המשובש מחמת חסרון דעתו וידיעתו רוצה להפוך הקערה על פיה להכחיש הידוע עכ"ל. הרי להדיא שהכיר וידע שמדקדקי ספרד מבדילים בין קמ"ץ לפת"ח ובוודאי היינו ההבדל הדק שבין תנועה קטנה לגדולה שזה רק המדקדקים יכולים לדקדק בזה.

[וודאי אין הכוונה שהמדקדקים היו עושים הקמ"ץ האשכנזי או הקמ"ץ הממוצע, דהרי הביא לכך מקור מדברי הרד"ק וכבר הבאנו דבריו לעיל וברור בלא שום ספק מדבריו שכוונתו להבדל בין תנועה גדולה לקטנה, שכתב ותנועת הפת"ח היא כתנועת הקמ"ץ אלא שהיא שפלה [=קטנה] ממנה, וכע"ז גם כתב לגבי כל התנועות גדולות וקטנות וז"ב ודי בזה].

וא"כ בודאי שגם הוא היה עושה כמדקדקי ספרד. (א) דאל"כ היה לו לפרש שהם עושים הבדל אחר ממה שהאשכנזים עושים.

(ב) דהרי כתב להדיא "הם המלמדים דעת בקריאה האמיתית" וודאי לא היה כותב כן אם לא היה מבטא כמותם, שהרי הוא עצמו כתב ו"ברוך שעשני יהודי אשכנזי בנבי" ודו"ק.

(ג) שכתב בספרו לוח ארש (סוף סי' קמ"ח) וז"ל: ומזה בא החילוף להמיר קמ"ץ בפת"ח וכפי

בוהמיה, אוסטריה, הונגריה, פולין

בארצות מרכז אירופה שמנהגים כלולים מצרפת ואשכנז שררה בזה אי אחדות [ובפולין בתקופת האחרונים שימשו בערבוביא שלושה סוגי קמ"ץ (אשכנזי, ממוצע, חסידי)] ודבר זה מובן מאד לפי מה שהוכחנו שבצרפת הגו הקמ"ץ כהספרדיים ובאשכנז היא גרמניה כקמ"ץ ממוצע ולפיכך בארצות מרכז אירופה שנוסדו ע"י מהגרים משתי הארצות הנ"ל שימשו שתי הגיות אלו הספרדי והממוצע בערבוביא, אבל לא באוסטריה ולא בבוהמיה ולא בהונגריה תמצא את הגיית הקמ"ץ האשכנזי וכמו שנוכיח להלן.

צ'כיה, היא בוהמיה: הנה בודאי לא הגו שם הקמ"ץ האשכנזי, ומאידך יש בידינו עדויות מפורשות שהגו את הקמ"ץ הממוצע. והראיות לזה: א) ממה שבקונטרס בדקדוק שפת עבר (עמ' 11) מתלונן המחבר (שחי בסוף האלף החמישי) על הנקדנים שבמלכויות האלה (ביהם [כוונתו לבוהמיה היא צ'כיה] ואשכנז) וכותב ולפי שאינו יודע (הנקדן) טעם הדברים יעשה במקום הקמ"ץ פת"ח ובמקום פת"ח קמ"ץ, ונמצאנו למדים שבזמנו לא היו הוגים את הקמ"ץ האשכנזי דההפרש בינו לבין הפת"ח הוא הפרש ניכר ולא שייך להתבלבל בו.

(ב) עוד כתב שם (עמוד 21) ויקם לך (איו ככ כח) נקמץ ויצא במלאפום [כלומר אף שהוא קמ"ץ נקרא כמלאפום - דהיינו חול"ם ובמילים אחרות הקמ"ץ שם הוא "קמ"ץ קטן] ור' אברהם בר עזריאל מזקני-ביהם לא נודמנה לו זאת הסברא וכמעט שהחריב את הלשון לפי תומו, ואולם הטעתהו קריאת בני דורו שהם קוראים בפתיחת פיהם ק' של ויקם [דהיינו הקמ"ץ הממוצע שפותחים בו את פיו מעט] ולא במלאפום, עכ"ל. ונמצאנו למדים שבדורו של ר' אברהם בר עזריאל שחי בביהם [כנ"ל] שהיא איזור פראג קראו הקמ"ץ כעין פת"ח, ועד שגם הקמ"ץ חטוף טעו בו לפעמים וקראו כעיו פת"ח.

לקמ"ץ הממוצע או לקמ"ץ הספרדי אבל לא לקמ"ץ האשכנזי וכיצד טעה היעב"ץ בדבר פשוט שכזה, [כן תמהו מרן הגרע"י בשו"ת יבי"א ח"ו חלק או"ח סי' יא, והרב הנאמ"ן בשו"ת יצחק ירנן ח"ב סי' ט, והגר"צ כהן בספרו "שפת אמת", והגרמ"מ שולזינגר שליט"א בספרו פניני רבינו הקה"י ח"ב עמ' קנב ונטה להסכים עמו הגר"ח קנייבסקי שליט"א ע"ש], אבל להנ"ל א"ש, דבאמת היעב"ץ לא הביא זאת בתור הוכחה לקמ"ץ האשכנזים דגם האשכנזים בדורו (באזורו) היו מבטאים הקמ"ץ כקמ"ץ ספרדי.

(ט) ולפי"ז אין מקום למה שכתב מרן הגרע"י שליט"א שם דהיעב"ץ לא שת לבו למדקדקי הספרדים שעושים הבדל ביניהם, דהבאנו דבספרו לוח ארש כתב להדיא שמדקדקי הספרדים מבדילים ביניהם, [ואין פלא על מרן הגרע"י שנעלם ממנו זה דכידוע הספר לוח ארש נדפס לפני מאתיים שנה ומאז ועד היום לא נדפס עוד, רק לאחרונה יצא לאור מחדש ע"י הוצאת אשכול].

(י) וכן מוכח להדיא ממה שכתב היעב"ץ בהגהותיו לנדרים (י:) וז"ל: ר"ן ד"ה לחולין כולהו בפתחות הלמ"ד וכן פירש הרא"ש תמהתי מאוד מאין בא להם למפרשים שהסכימו לדעת אחת בכך הלא אין תנועת הפת"ח מושכת אלף ולא נחות וכו' ומדוע לא נאמר דבקמ"ץ קרינן להו שהוא מושך אלף נחה ויהא לָא כבארמית עכ"ל. ופירוש דבריו שהוקשה למה פירש הר"ן שלחולין בפת"ח הוי כ"לא חולין" הא אף נימא ד"לא חולין" היינו בקמ"ץ כבארמית הא אכתי לא דמי לחולין ל-לא חולין שהרי הפת"ח הוא ת"ק שאינה מולידה א' במבטא מה שאין כן הקמ"ץ הוא ת"ג ומושך א' במבטא, ע"כ פירוש דבריו, ואם איתא שהיה היעב"ץ מבטא הקמ"ץ כהאשכנזים היה לו להקשות קושיא אלימתא שאין הפת"ח דומה לקמ"ץ ואיך לחולין ישמע כלֵא חולין אלא ודאי שביטא הקמ"ץ כמו מדקדקי הספרדים ותו לא מידי.

תמוז תרפ"ח וכן ברוב קהילות מזרח גרמניה, ראה מה שכתבנו על גרמניה, וכן בפולין והונגריה הגו הקמ"ץ הממוצע ראה להלן, ולפיכך נראה מכל הנ"ל שבאוסטריה ברובה הגו הקמ"ץ כקמ"ץ ממוצע וחלק כקמ"ץ ספרדי.

פולין והונגריה: (א) כתב ר' שבתי סופר בהקדמת סידורו (סקדמה כלית פ"ג): והקמ"ץ כנגדו תנועת

קטנה פת"ח אבל אין קריאתם שוה במבטא חלילה כמו שקוראים הספרדים וכו' וכתב שכבר צוח ע"ז רבינו בחיי, ו"לוית חן" ו"לשון לימודים" כתבו שהאשכנזים קוראים הקמ"ץ נכון עכת"ד, הרי להדיא שלא הגה הקמ"ץ הספרדי, ונליכא גם למימר שכוונתו רק להבדל הדק בין תנועה קטנה לגדולה שהרי בהמשך דבריו שכתב שהשורו"ק והקבו"ץ שוים במבטא אלא שהשורו"ק ארוך והקבו"ץ קצר והבן], ומאידך גיסא נראה ברור שגם לא הגה הקמ"ץ כחול"ם ספרדי [וזה ודאי שלא הגה כשורו"ק שהרי כתב שהשורו"ק והקבו"ץ שוים במבטאם ואינם כחירי"ק ע"ש ולא כתב שהקבו"ץ גם כמותם] שהרי כתב שם (לוח 3) שקריאת הקמ"ץ חטוף הוא ממש כקריאת החול"ם [בודאי ולא כנדפס קמ"ץ וכדמוכח מסוף דבריו שהביא דוגמא מ"כל" שפעם נקוד בחול"ם ופעם בקמ"ץ חטוף, ועוד שבהמשך דבריו כתב שהפת"ח היא תנועה קטנה על הקמ"ץ ועוד כתב שנקראות אלו חמש התנועות קטנות בערך חמש הגדולות מפני שבחמש התנועות גדולות צריך האדם להאריך הנשימה קצת מה שאין כן בחמש הקטנות עכ"ל, ואילו יהיה הקמ"ץ חטוף רק יותר חטוף מן הקמ"ץ רחב א"כ נמצא שהיא תנועה קטנה של הקמ"ץ רחב ונמצא לקמ"ץ רחב שתי תנועות קטנות, ואילו לחול"ם לא יהיה תנועה קטנה וזה ודאי שאינו, ועוד ראיה ניצחת שצ"ל "חול"ם" דהמעייין שם יראה שביאר כל התנועות קמ"ץ ופת"ח, שורו"ק וקיבו"ץ, ציר"י וסגו"ל, חירי"ק קטן וחירי"ק גדול, ואילו מהחול"ם התעלם לכאורה אלא ודאי שט"ס נפלה בדבריו וצ"ל החול"ם ותו לא מיד], רק שצריך לקרוא הקמ"ץ חטוף בחטיפה ובמהירות כי לכך נקרא חטף שצריך לחטף קריאתו וכל מילת

(ג) **וכיוצ"ב** בספר ערוגת הבושם לר' אברהם ב"ר עזריאל הנ"ל (עמ' 72) שכתב "פן תדבקנו הרעה ונמתי" ופת"ח הוא"ו בעבור סוף פסוק, ובעמ' 170 כתב טהרה הטית בפת"ח וה' בחטף קמ"ץ, ובאמת הוא"ו על "ומתי" והט' של דמי טהרה הם קמוצות אלא שקרא לקמ"ץ פת"ח כי דומים הם בקריאתם.

(ד) **ומאידך** ברור שהגו בפראג וסביבותיה את הקמ"ץ כקמ"ץ הממוצע, ועדות מפורשת על כך מצאנו מדברי הרב "ענף עץ עבות" (פיוולא=פירט=תק"ד) עמ' ו שכתב: אך עתה חדשים מקרוב באו לקמוץ בהברת הקמ"ץ רחב עד שכמעט לא יפתח פיו כלל וקריאה משובשת היא אבל הנכונה קריאת אחינו שבק"ק פראג והנמשכים אחריהם כי הם מרחיבים ההברה מאד (של הקמ"ץ) עד שסופה נוטה לפת"ח עכ"ל.

(ה) **וכן** משמע מדברי המהר"ל מפראג בספרו תפארת ישראל (סי' סו) שתיאר גם את כל התנועות ולגבי הקמ"ץ וכתב בזה"ל: והקמ"ץ כאשר הוא צורתו כך הוא התנועה שמרחיב [הפותח] השפה העליונה קצת והשפה התחתונה אינו מרחיב ונעשו שפתיו בצורת קמ"ץ לגמרי עכ"ל. הרי לך תיאור מדויק של הקמ"ץ הממוצע, וכל המכיר את הקמ"ץ הממוצע לא יסתפק בזה כלל. ובגוף דבריו שכתב שנעשו שפתיו בצורת קמ"ץ לגמרי נלע"ד דכוונתו דקמ"ץ הוא קו ונקודה מתחתיו, וא"כ הקו העליון מורה על השפה העליונה שהיא פתוחה וכמו שהקו של הפת"ח מורה על הפתיחה, והנקודה שמתחת מורה על השפה התחתונה שהיא סגורה וק"ל.

אוסטריה: אין בידינו מקורות ישירים על אוסטריה אבל כשנבדוק את הארצות שאליהן היגרו בני אוסטריה אחרי גזירות ת"ח ות"ט ועוד דהיינו פולין וצפון ומזרח גרמניה נמצא שבחלק מהם כגון אלטונא ומיץ בגרמניה הגו את הקמ"ץ הספרדי ובחלקם דהיינו ברוב צפון גרמניה עד שנת תרכ"ח נהגה הקמ"ץ כממוצע בין פת"ח לחול"ם ספרדי וכמו שהעיד בחוברת "לשוננו"

הממוצע דהיינו כספרד הנוצרית) אלא שבזמנו כולם הקפידו לעשות הקמ"ץ כקמ"ץ הממוצע ולא כפת"ח, וע"ז כתב ר' שבתי סופר שידוע שבזמן הראשונים לא הקפידו ע"ז כל כך וכדמוכח ממה שהזהיר רבינו בחיי ריש פרשת וירא להקפיד להבדיל בין פת"ח לקמ"ץ ובזה לא היה שום בין ספרד לאשכנז ודו"ק היטב.

(ה) **ועוד** שכתב ר' שבתי סופר בהקדמת סידורו עמ' 101 וז"ל: וכשתשתתף השו"א עם הקמ"ץ אז נקרא חטף קמ"ץ וממהר קריאתו וישנה וקריאה דרך עליה כאילו ממהר לעלות אל המלך היושב על הכסא והוא החול"ם עכ"ל, הרי שרק קמ"ץ חטוף נקרא כחול"ם ולא קמ"ץ רחב ודו"ק.

(ו) **וכן** מוכח מדברי הנחלת שבעה [שנולד בפולין בשנת תפ"ב, ונפטר באשכנז בשנת תמ"א] סי' מה [עמ' תש"ע במהדורת ב"ב] שלהברת קמ"ץ יש לכתוב א' או ו' עי"ש, משמע שהקמ"ץ דומה גם לפת"ח וגם לחול"ם וק"ל והיינו הקמ"ץ הממוצע.

אם כי אין לחדד שכבר לפני ארבע מאות שנה החלה הגיית הקמ"ץ האשכנזי בחלקים מפולין [עיין לעיל ב"גרמניה" הוכחה יג שהרמ"א קרא כן] אך מ"מ ברובה נהגה הקמ"ץ הממוצע לפחות עד גזירות ת"ח ת"ט וכמו שהוכחנו.

בהונגריה: עד בערך שנת תק"צ נהגה בה הקמ"ץ הממוצע וכדמוכח מתשובת החת"ס שהבאנו לעיל ["גרמניה" הוכחה יד], שכידוע לאחר נישואיו חי בהונגריה ושם מבואר שהיה בזמנו הבדל ברור בין קמ"ץ רחב לקמ"ץ חטוף, וזה ראייה גם להגיית בני הונגריה שהרי כתב תשובה זו בהונגריה ולא כתב שרק לבני גרמניה יש קמ"ץ חטוף וקמ"ץ רחב וק"ל.

ליטא:

כבר הבאנו לעיל (בסוכות על גרמניה אות ט) עדות משנת תרפ"ח שבליטא הגו את הקמ"ץ ממוצע, ואף שלכאורה מצאנו לזה סתירה ממה שכתב ר' יהושע זאב כץ בספר "מורה קריאת התורה" שיהודי רוסיה

"כל", כשהיא מוכרתת ואינה סמוכה במקף למילה שאחריה היא חול"ם וכשיבוא במקף אז היא קמ"ץ חטוף עכ"ל, הרי שרק קמ"ץ חטוף מבוטא כחול"ם וודאי היינו חול"ם ספרדי שהרי כל ישראל מבטאים הקמ"ץ חטוף כחול"ם ספרדי [וכבר הוכחתי במק"א ע"פ 25 ראיות שבכל ארצות אשכנז לפני שלוש מאות שנה הגו החול"ם כחול"ם ספרדי, וכן הוכחתי שם מדברי ר"ש סופר עצמו ואכמ"ל] וא"כ הקמ"ץ רחב אינו כחול"ם ספרדי וגם לא כקמ"ץ ספרדי וע"כ כקמ"ץ ממוצע.

(ב) **וכן** מוכח גם ממה שהוכיח ר' שבתי סופר קריאת הקמ"ץ האשכנזי מדברי רבינו בחיי ולשון לימודים ולוית חן וכל המעיין בדבריהם יראה להדיא שכוונתם לקמ"ץ הממוצע (עיין לעיל הערה 19) ואיך הביא מהם ר"ש סופר ראייה לקריאת הקמ"ץ האשכנזי אלא ודאי שבזמנו גם האשכנזים הגו הקמ"ץ כקמ"ץ ממוצע ולא כקמ"ץ אשכנזי.

(ג) **ועוד** מצאתי ראייה ברורה שר"ש סופר לא קרא הקמ"ץ האשכנזי ממה שכתב איהו גופא [הובא בספר דקדוקי שי' עמ' קג] שהסיבה שבא פת"ח גנובה באותיות אהח"ע אחרי כל התנועות פרט לפת"ח וקמ"ץ היינו משום שכל שאר התנועות הם קומצות את הפה ואינם פותחות הגרון להוציא אות מאותיות הגרון בשו"א נח ולפיכך יוספו פת"ח לפני אהח"ע עכת"ד הרי להדיא שיש בקמ"ץ פתיחת פה ואינו קמוץ לגמרי בקריאת האשכנזים.

(ד) **ועוד** שכתב ר"ש סופר בהקדמת סידורו עמ' 110 בענין "לחולין" (נח"ס י) שפירש הרא"ש שהוא מנוקד כפת"ח שמשמע לא חולין ופירש ר"ש סופר דהיינו משום דתיבת לא בארמית מנוקד בקמ"ץ וידוע שבימי הרא"ש לא הבדילו בין פת"ח לקמ"ץ וכמו שכתב רבינו בחיי ריש פר' וירא עכת"ד, ולכאורה תמוה מה ענין רבינו בחיי שהיה ספרדי ובמקומו לא הבדילו בין קמ"ץ לפת"ח לרא"ש שהיה אשכנזי ששם לכאורה הבדילו בין פת"ח לקמ"ץ, ומה הוכיח ר"ש סופר מדברי רבינו בחיי? אלא האמת יורה דרכו שגם האשכנזים בזמן ר"ש סופר הגו הקמ"ץ כספרדיים (ההוגים הקמ"ץ

כקמ"ץ אשכנזי אלא בצרפת איטליה וחלקים מאוסטריה ופולין הגו הקמ"ץ כקמ"ץ ספרדי, ובגרמניה צ'כיה ליטא פולין הונגריה וחלקים מאוסטריה הגו הקמ"ץ כממוצע בין פת"ח לחול"ם ספרדי, וכבר הוכיחו כן ה"יעב"ץ וה"ערוך לנר" וה"אשל אברהם", ועד ימינו יש הרבה מבני אשכנז בתו"ל שהוגים כן, עיין לעיל הערה 15.

סיכום דעת רבותינו:

הרב שורש יהודה, והרז"ה וש"ת דברי יוסף (סו"ז, תרכ"ט) הכריעו כקמ"ץ הספרדי מול הקמ"ץ האשכנזי: ור' דונש בן תמים (כ' אלפיס תש"ט) והראב"ע ור' יונה בן ג'אנח ורבינו בחיי והרשב"ץ ור' דוד בן יחיא, ולוית חזן [ממגורשי ספרד] ור' שמואל ארקוולטי, ור' אברהם דבלמש, ור' אליהו בחור ור' שבתי סופר והלחם ביכורים והרב בן איש חי כולם פה אחד הכריעו כקמ"ץ הממוצע מול הקמ"ץ הספרדי: והרב יוסף אומץ ונוהג כצאן יוסף וענף עץ עבות וקונטרס אחרון (שנדפס בסוף מכלול דפוס ליק) הכריעו כקמ"ץ הממוצע מול הקמ"ץ האשכנזי.

סיכום מסורת כל ישראל בסוף האלף החמישי:

(א) **צרפת** איטליה ספרד הערבית - הקמ"ץ הספרדי.
(ב) פרס, בוכארה, מרוקו, בבל, טבריה וא"י, ספרד הנוצרית, צ'כיה וגרמניה, חכמי מצרים ואפריקה וחבאן שבתימן - הקמ"ץ הממוצע. (ג) רוב תימן - מסתמא הקמ"ץ האשכנזי.

מהו הקמ"ץ האמיתי

ועתה אחרי שביררנו הדק היטב כל מסורת העדות השונות נפנה ונראה מהו הקמ"ץ האמיתי. דהנה אף שהוכחנו שבעבר לא הגו בארצות אשכנז הקמ"ץ האשכנזי הנה עדיין יש פתחון פה לבעל דין לטעון שמ"מ אחינו התימנים הגו כן מעולם [ואין בידנו כמעט ספרים מהם שנוכל להוכיח מהם כיצד הגו בעבר ומה שכתב בזה הרב שפת אמת בעמ' קפא-קפה אין דבריו מוכרחים ואכמ"ל] ולכן עדיין צריך אני להוכיח שקריאת רוב התימנים אינה נכונה. וכמה הוכחות לדבר.

וליטא קוראים הקמ"ץ כחול"ם ספרדי (וכתב את ההגייה שם באנגלית O), צריך לומר דאף הנ"ל לא נתכוין לומר שכל אנשי ליטא הגו את הקמ"ץ הממוצע, אלא כוונתו בעיקר לזקנים אבל ה"נ רוב הציבור הגו הקמ"ץ כקמ"ץ אשכנזי, [ודומה הדבר למצב בציבור הספרדי כיום שרוב העולם סבורים שההגייה ה"עברית" היא ההגייה ה"ספרדית" אבל באמת מכיר אני עדיין הרבה זקנים שעושים כל האותיות כמבטא הספרדי המקורי, ובעוד עשר עשרים שנה אין ספק שתעלה כמעט לגמרי ההגייה הספרדית המקורית כיון שאין הזקנים שמים על ליבם ללמד הצעירים מבטא האותיות המתקן, וחבל מאד על מסורת של אלפים שנה שהולכת לאבדון ואכמ"ל], וניתן לשער שבערך בשנת תרכ"ה החל להשתנות הקמ"ץ בפיהם, וכיון שהקמ"ץ הממוצע הברתו קשה מאד נטו רוב הציבור לקבלה, ובפרט שלפ"ז מרויחים שיהיה בפיהם הבדל ברור בין קמ"ץ לפת"ח, אבל הזקנים בני שבעים ומעלה לא שינו את מבטאם כי קשה לזקנים לשנות הרגלם ולכן בשנת תרפ"ח עוד נמצאו הרבה זקנים שהגו הקמ"ץ הממוצע, אבל בשואה האיומה שכבר היו הזקנים הנ"ל בין שמונים וחמש ומעלה ורובם נרצחו בשואה ומיעוטם מרוב תלאות שכתו הברת הקמ"ץ ועשו אותו ככל המון העם. אבל בני ליטא שהיגרו לארה"ב שבשפתם יש תנועה כמו הקמ"ץ הממוצע לא שכתו אותה גם בדורנו, ראה לעיל הערה 15. וע"ע בהגהות הגר"א עמ"ס ברכות בהא שכתב רש"י שם שלא ימהר בקריאת הח' דתיבת "אחד" דבקר"ש שלא יקראנה בחטף בלא בפת"ח, והגר"א מחק תיבת "בלא", ולפ"ז כוונת רש"י שלא ימהר בקריאת הח' ונמצאה שקרא בחטף פת"ח, ואם איתא שקרא הגר"א הקמ"ץ האשכנזי א"כ היה לו להגיה ב"חטף קמ"ץ" שהרי גם אם ימהר בקריאת הח' לא יגיע לעשותה כחטף פת"ח, והבן וי"ל.

המודם מן האמור:

הבאתי 50 ראיות שבכל ארצות אשכנז עד לפני כארבע מאות חמשים שנה לא הגו הקמ"ץ

(ג) **וכע"ז** מצאנו גם בחז"ל שכותבים ו' אחרי קמ"ץ חטף כמו כותלי בית המדרש (כ"מ כט) עוביו של רקיע (תג"ה יג) ועוד, ואילו אחרי קמ"ץ רחב מעולם לא נמצא בו' אלא רק בא' כמו בתנ"ך באתר (דניאל ו ז) דאג (נחמיה ג).

(ד) **ועוד** שמצינו בישעיה (כד ז) והיה כַּעַם כִּכְהֵן כַּעֲבַד אֲדוֹנָיו כְּשִׁפְחָה כְּגִבְרָתָהּ וּגְו', והנה תיבת "כגברתה" דינה להינקד בחירי"ק כדין כ"ף השימוש לפני תיבת המתחילה בשו"א וניקדוה בפת"ח כדי לזווג התיבות, ומזה שניקדו תיבת כעם בקמ"ץ ולא בפת"ח מוכח שלא חששו בזה לזיווג התיבות כיון שבלאו הכי הקמ"ץ דומה לפת"ח, ולא כקריאת האשכנזים והתימנים (שו"ת יחזק יבן ח"ד סי' ט).

[ושמא תאמר דאף שאין קריאת האשכנזים ורוב התימנים נכונה שמא קריאת הקמ"ץ הוא כהספרדים המדקדקים דהיינו כפת"ח אך יותר ארוך ממנו, זה גם אינו, דא"כ כיצד נהפך בפי התימנים והאשכנזים לחול"ם, והרי אין בקריאת הקמ"ץ הספרדי שום נטיה לחול"ם, וע"כ שהקמ"ץ הממוצע הוא הנכון שיש בו נטיה לחול"ם, ועוד שהרי רוב ככל ישראל (פרט לבני צרפת איטליה וחלק מספרד) הבדילו בין הקמ"ץ לפת"ח בעצם המבטא ולא רק במשך התנועה, וכבר ביארתי לעיל שאף אם ניתן לשכוח הבדלים אבל ודאי שלא חידשו רוב ככל ישראל הבדלים שלא היו קיימים].

(ה) **ועוד**, אחרי שהוכחנו שרוב ככל ישראל לפחות באלף שנה האחרונים לא קראו הקמ"ץ כקמ"ץ אשכנזי וכיון שאין בקריאת הקמ"ץ האשכנזי שום קושי והיא קיימת בכל השפות בעולם א"כ לא ניתן להעלות על הדעת שטעו בזה רוב ככל ישראל וכל השינויים שמצאנו בין העדות השונות הם רק באותיות ותנועות שהגיייתם קשה ונמצאות רק בשפות מועטות ומאידך גיסא גם קריאת הקמ"ץ הספרדי אין בה שום קושי ולמה רוב ישראל (פרט לבני צרפת איטליה וחלק מספרד) לא קראו הקמ"ץ רחב כקמ"ץ ספרדי ואין לנו אלא לומר שהקמ"ץ

(א) **דהנה** אחרי שהוכחנו שבכל ארצות אשכנז וספרד לא הגו מעולם הקמ"ץ האשכנזי והתימני, אלא ברובם הגו הקמ"ץ הממוצע ובמיעוט מהם (צרפת איטליה וחלק מספרד ואוסטריה) הגו כקמ"ץ ספרדי, מוכרח הוא שאין הקמ"ץ האשכנזי והתימני נכון. ואפרש דברי, דהנה ברור לכל בר דעת דאף דבאורך הגלות המרה נשתכחו הרבה מההבדלים שבין האותיות והתנועות השונות מחלק מהעדות עדה עדה ושיבושיה, אבל מ"מ אין להעלות על הדעת שיחדשו שינויים חדשים שלא היו קיימים, וא"כ אחרי שהוכחנו שרוב ככל ישראל (פרט לרוב התימנים) קראו הקמ"ץ רחב כעין פת"ח (חלק כקמ"ץ ספרדי וחלק כממוצע) וקמ"ץ חטוף כעין חול"ם ספרדי א"כ ע"כ שיש חילוק בין קמ"ץ רחב לקמ"ץ חטוף, דאל"כ למה חילקו רוב העדות ביניהם וגם התימנים עצמם חלקם מחלקים בין קמ"ץ רחב לקמ"ץ חטוף, וע"כ שנשכח מרוב התימנים החילוק שבין קמ"ץ רחב לקמ"ץ חטוף, וא"כ אחרי שענינו ראות ואוזנינו שומעות שכל ישראל מבטאים הקמ"ץ חטוף כקמ"ץ אשכנזי ע"כ שקמ"ץ רחב אינו כמוהו ודלא כהתימנים (והאשכנזים היום) שעושים הקמ"ץ רחב כקמ"ץ אשכנזי.

(ב) **ועוד** שכבר הוכיח הרב הנאמ"ן בראייה ברורה מהתנ"ך עצמו שיש הפרש במבטא בין קמ"ץ רחב לחטוף, עיין בשו"ת יצחק ירנן ח"ד סי' ט, ואכתבנה כאן בקיצור: דהנה קמ"ץ רחב נמצא בממוצע פי תשע מקמ"ץ חטוף, והנה מצאנו בשלושים ושמונה מקומות בתנ"ך כתיב מלא בוא"ו אחר קמ"ץ חטוף או חטף קמ"ץ ולעומתם באו בודדים ממש (תשע פעמים) כתיב מלא ו' אחרי קמ"ץ רחב וכולם מבוארים ע"פ הפשט פרט לשניים והם זרים ככל הזרים שבתנ"ך ואילו לפי היחס הנ"ל היה צריך להיות כשלוש מאות ארבעים פעם ו' אחרי קמ"ץ רחב אלא ודאי שאין קריאת הקמ"ץ רחב כקמ"ץ חטוף אלא רק הקמ"ץ חטוף הוא כעין חול"ם ולכך כתיב אחריו' להורות על קריאתו שהיא כחול"ם אבל קמ"ץ רחב הוא כעין פת"ח.

בקמ"ץ ספרדי ומאידך לקמ"ץ חטוף ולחול"ם קבעו סימון אחד וע"כ שרק הקמ"ץ חטוף כחול"ם וע"כ שלא הגו הקמ"ץ האשכנזי וע"כ שבא"י הגו הקמ"ץ הממוצע, ודו"ק.

הוכחות לקמ"ץ הממוצע מחז"ל:

נראה שהאמוראים בבבל וא"י הגו את הקמ"ץ הממוצע, והעד לזה דבגמ' נדרים (יא.) איתא דהאומר לחולין בפת"ח (וכדפירשו הר"ן והרא"ש והתוס') הוי כאומר "לא" חולין, ולכאורה תמוה ד"לא" מנוקד בלשון הקודש בחול"ם ובארמית בקמ"ץ אבל שניהם לא דומים לפת"ח, אלא ע"כ שחז"ל ביטאו הקמ"ץ כעין פת"ח ולחולין בפת"ח נראה כלא חולין בקמ"ץ. וע"ע שו"ת יצחק ירנן ח"ד עמ' מז. אלא שעדיין יש להסתפק האם עשו הקמ"ץ הספרדי או הקמ"ץ הממוצע, ויש מקום להוכיח שלא הגו את הקמ"ץ הספרדי מהא דלא מנו חז"ל בברכות (טז:) בין הדבקים את "וחרה אף" ואילו לפי הקמ"ץ הספרדי יכול להדבק ולמה לא מנאוה חז"ל בין הדבקים, אלא ע"כ שחז"ל הגו את הקמ"ץ הממוצע וא"כ וחרה בקמ"ץ אינו דבק לאף שהוא בפת"ח. [נורק הרי"ף שהגה הקמ"ץ כספרדיים הוסיף את זה על דברי הגמ'].

וכן יש להוכיח מהתלמוד הירושלמי - דהנה יש להוכיח שלא הגו הקמ"ץ הספרדי מהא דלא מנו בין הדבקים ו"חרה אף" וכן"ל, וכן ממה דאמר בירושלמי יבמות (קס:) דאמר אחד לחבירו אית לך כושין ואמר אחד לשני אית לך כשר ומשמע שצליל המילים הנ"ל דומות [הוכחת הרב הנאמ"ן], ומאידך לא היו הוגים הקמ"ץ האשכנזי ממאי דאמר בירושלמי (פ"ב דברכות ס"ד) דצריך לדקדק ב"אשר נשבע ה'" שלא ישמע "נשבעה ה'" ואילו לפי ההגייה האשכנזית "נשבעה" הבי"ת בקמ"ץ [וכמו שהוא בשמות כב] ו"נשבע" הוא בפת"ח וא"כ למה ישמע "נשבעה", אלא ע"כ שחז"ל בעלי התלמוד ירושלמי הגו את הקמ"ץ הממוצע.

וכן משמע מהזוהר שלא הגו בזמן חז"ל הקמ"ץ האשכנזי, ממה דדרשו בזוהר פרשת בהעלותך

הממוצע הוא האמיתי שבאמת קריאתו קשה מאד וברוב השפות אינו קיים כלל.

(ו) **ועוד** שהרי כל הראשונים והאחרונים שהכירו הקמ"ץ הממוצע הכריעו כמותו וכפי שהבאתי לעיל שבעה עשר ראשונים ואחרונים בענין, ומאן ספין ומאן רקיע למפלג על כל הני רבואתא קדמאי ובתראי.

(ז) **ועוד** שהעידו הראשונים (כראב"ע וטוה, טיץ לעיל הערה 16) שגם אנשי טבריה קראו הקמ"ץ הממוצע, ואנשי טבריה העיד עליהם רס"ג שהם ידעו לקרוא הריש הדגושה בדגש קל שנשתכחה מכל ישראל וא"כ אנשי טבריה היו צחי לשון יותר מכל ישראל וע"כ עלינו ללכת אחרי קריאתם.

(ח) **ועוד** שכבר הוכחנו שבשבעה אזורים בעולם נהגה הקמ"ץ הממוצע, ואלו הן (1) טבריה ומצרים (2) פרס בוכארה אפגניסטאן (3) אפריקה (4) ספרד הנוצרית (5) גרמניה וצ'כיה (6) בבל (7) חבאן שבתימן, ואין להעלות כלל על הדעת שביום בהיר החליטו כל הנ"ל לעשות הקמ"ץ הממוצע ובפרט שהגייתו קשה מאד.

(ט) **ועוד** ראיה ניצחת כנגד קריאת הקמ"ץ התימני, - שהרי בכל התעתיקים היוונים והרומים שנעתקו בערך בזמן חורבן הבית מעתיקים בדרך כלל הקמ"ץ כ-A, ומכל מקום אין להוכיח גם שהקמ"ץ הוא כקמ"ץ ספרדי שהרי בתרגום השבעים וכן ב"הכספלה" במיעוט מקרים מעתיקים הקמ"ץ כ-O וכן בירונימוס מעתיק הקמ"ץ פעם A ופעם O, וזה מוכיח שהקמ"ץ דומה גם ל-A וגם ל-O והיינו כקמ"ץ ממוצע, ויש לציין שבכל התרגומים הנ"ל מעתיקים הקמ"ץ חטוף תמיד כ-O (ע"פ ספר "העברית שפני יסודי תימן" עמ' 101).

(י) **ועתה** ראיתי בחוברת לשוננו (תמוז תרפ"ח) עמ' 35 שהוכיח מהניקוד הקדום ביותר, הלא הוא הניקוד הארצישראלי (שקדם לניקוד הטברייני) שהם הגו הקמ"ץ הממוצע, והוא ממה שבניקוד הזה קבעו שני צורות נפרדות לקמ"ץ ולפת"ח בעוד שלציר"י וסגו"ל קבעו סימן אחד וע"כ שאין הקמ"ץ

דף קנה: שדרשו העורכים לגד שולחן מלשון גד גדוד יגודנו ומשמע שקמ"ץ דומה לפת"ח.

וכן מוכח ממה שבתלמוד ובמדרשים תמיד כותבים תיבת "רומי" בו' אחרי הריש והנה תיבת רומי ידוע שנקראת בחול"ם ספרדי שהוא כקמ"ץ אשכנזי וא"כ לקריאת האשכנזים והתימנים היה לחז"ל לכתוב "ראמי" באל"ף כי האל"ף מורה על הקמ"ץ והו' על החול"ם ודו"ק.

הקמ"ץ על פי כללי הדקדוק:

(א) **ראיתי** ב"קונטרס אחרון" (שנדפס בסוף מכלול דפוס ליק) שהביא הוכחה ניצחת כנגד קריאת הקמ"ץ הספרדי והאשכנזי, והיא דהנה מוסכם על כל המדקדקים שלעולם לא תבוא ה' הידיעה בפת"ח לפני אות גרונית קמוצה דהיינו במקום הַחִי יאמרו הַחִי במקום הֶחָגב יאמרו הֶחָגב, והנה לפי קריאת הספרדים פת"ח כשיש בו טעם מבטאו כקמ"ץ וכיצד יבוא פת"ח בה"א הידיעה לפני אות גרונית פתוחה עם טעם כגון תיבת הַחִי שיש טעם בח', אלא ודאי שקמ"ץ אינו כהספרדים.

וכן לאידך גיסא מוכח שהקמ"ץ אינו כהאשכנזים, דא"כ למה לפני קמ"ץ חטוף תבוא פת"ח כמו הֶחָכְמָה, והרי הקמ"ץ חטוף לפי האשכנזים מבטאו כקמ"ץ רחב ואף אם תאמר שהוא יותר חטוף ממנו אבל אכתי תחילתו כקמ"ץ וכל מבין מעט בדקדוק יבין שתחילת התנועה גורמת ולא סופה.

ועוד, דכיצד יבוא ה"א הידיעה בפת"ח לפני אות גרונית הנקודה בחול"ם כגון הַחֶשֶׁךְ, הרי החול"ם לפי האשכנזים תחילתו כקמ"ץ, אלא ודאי שאין הקמ"ץ לא כפת"ח ולא כקמ"ץ חטוף אלא כקמ"ץ ממוצע.

(ב) **עוד** מצינו שקמ"ץ רחב מתחלף בכל המקרא בסמיכות לפת"ח, וקמ"ץ חטוף מתחלף עם חול"ם בסמיכות וכמו שמתחלפים כל התנועות גדולות בקטנות, (ועיי' משנ"ב סי' ס"א ס"ק ל"ג), וע"כ זהו מפני שהקמ"ץ רחב קרוב לפת"ח והקמ"ץ חטוף קרוב לחול"ם, ולא כקריאת האשכנזים והתימנים,

ומאידך גיסא מצינו התחלפות קמ"ץ רחב בחול"ם כמו בפרשת וישלח (לוי"א) "ודישון" בחול"ם ובפסוק כו "ודישון" בקמ"ץ, (ועיי' צפירוש הרמב"ן, ובפנינים משולתן הגר"א) ובמלכים (א' ז מ) חירום וחירם באותו פסוק ועוד כיוצ"ב, וע"כ שהקמ"ץ רחב קרוב לפת"ח ולחול"ם.

(ג) **עוד** ראינו ממה שדרך הרחוב לזווג פת"ח לחט"ף פת"ח וסגו"ל לחטף סגו"ל, כמו כַּאֲשֶׁר יַעֲבִיר בְּאַמֶּת, ולקריאת הספרדים כיצד מזווגים קמ"ץ לחטף קמ"ץ כמו בְּמֹותִי, תַּאֲמִי צביה, [שיר השירים ז ד] הא אין דומים בקריאתם (כן הקשה החכם גד"ל בספר בית האול"ל לזכר ג' עמ' 56).

ומאידך לקריאת האשכנזים למה בהח"ע שמנוקדות בקמ"ץ בהפסק כגון אָרוֹן אָדוֹן, מנוקדות בסמיכות בחטף פת"ח כמו אָרוֹן הברית, הא היו צריכים להינקד בחטף קמ"ץ שהוא קרוב אליהם הרבה יותר ממה שקרוב לפת"ח אלא ודאי שקריאת הקמ"ץ קרובה לפת"ח ולחול"ם.

(ד) **הנה** השם "קמ"ץ" מוכיח שקריאתו בקמיצת הפה ודלא כהקמ"ץ הספרדי ומאידך ממה שפת"ח גנובה מגיעה אחר כל התנועות פרט לפת"ח וקמ"ץ וכבר פירש ר"ש סופר שטעם הדבר מפני שתנועות אלו פותחות הפה ונקל להגות אחריהן את הח"ע גם בלי פת"ח גנובה שהרי הקמ"ץ עצמו הוא פתיחת הפה ואין שום טעם להוסיף לו עוד פת"ח (סופר בספר דקדוקי סי' עמ' קיג) וזה ברור וא"כ נמצאו שתי כתובים אלו מכחישים זה את זה עד שיבוא הקמ"ץ הממוצע ויכריע ביניהם שכלפי הפת"ח הוא קמוץ אבל מ"מ יש בו פתיחת פה וק"ל.

בדין המבטאים הקמ"ץ כפת"ח בשם אדנות

הנה כבר כתבו רבינו בחיי והראב"ע והרמב"ן בריש פרשת וירא ששם אדנות מנוקד בדוקא בקמ"ץ ולא בפת"ח וכשהוא מנוקד בפת"ח הוי לשון חול ולפי"ז הקורא בשם אדנות קודש הנ' בפת"ח שינה המשמעות מקודש לחול ולפי"ז המון הספרדים שאין מבדילים כלל בין פת"ח לקמ"ץ

עכ"ל, הרי שגם הקה"י מודה שאליבא דאמת אין בזה לשון רבים אלא שמכיון "שנראה" כאומר לרבים א"כ מהיות טוב אל תהיה רע ולכתחילה עדיף שיאמר שם אדנות בקמ"ץ שאז ודאי יוצא מכל ספק.

והנה מלבד מה שטענה זו אינה מוסכמת לפי רוב פוסקי דורנו, וכבר פסקו הגרש"ז אויערבאך זצ"ל והגרצ"פ פרנקצ"ל והגר"ש אלישיב שליט"א והגר"ע יוסף שליט"א ועוד שאף הספרדים שאין מבדילים בין פת"ח לקמ"ץ יאמרו שם אדנו"ת בפת"ח נטעמם שכיון שנתפשטה ההגייה הספרדית והכל מכירים בה אין לחוש שיחשוב השומע שמתכוון לרבים ח"ו הנה גם הקה"י לא אמר לומר שם אדנו"ת בחול"ם אלא בקמ"ץ, וכדמוכח מדבריו בק"ד שם וז"ל: ואין לומר שלפי הברתם אין קוראים קמ"ץ אלא חול"ם דז"א שהרי גם הם קוראים חלק מהקמצי"ן כגון תיבת כל כהאשכנזים עכ"ל ואילו באמת היה רק קפידא שלא יאמרו בפת"ח א"כ מאי קשיא ליה הא עדיף לומר בחול"ם מלומר בפת"ח, אלא ודאי שאף הקה"י לא אמר אלא שעדיף לומר בקמ"ץ מלומר בפת"ח רק שהוא סבר שהקמ"ץ האמיתי הוא כפי שעושים האשכנזים, אבל אחרי שהוכחנו בראיות ברורות שאין הקמ"ץ כהאשכנזי אלא כקמ"ץ ממוצע ואין הקמ"ץ רחב כקמ"ץ חטוף א"כ ודאי שיאמר מרן הקה"י זיע"א שספרדי לא ישנה ממסורת אבותיו וזה פשוט וברור.

העולה לדינא:

לאור כל הראיות שהבאתי מתברר בלי שום ספק שהקמ"ץ האמיתי אינו לא כהספרדים ולא כהאשכנזים אלא כמו שעושים אותו בני פרס ובוכארה ועוד כעין פת"ח אך בנטיה קלה לחול"ם ספרדי (וליתר ביאור ראה בתחילת המאמר) וכי הגו בעבר ברוב ארצות אשכנז וספרד, וכן הוגינ חלק מהתימנים.

וכך הגו חז"ל וכן מוכח ע"פ כללי הדקדוק וכי הכריעו כל הראשונים והאחרונים הלא המה

משנים המשמעות משם קודש לשם חול וכמו שהתלונן ע"ז היעב"ץ (ראה לעיל בביאור דעת סיעת"ץ) אבל למשנ"ת שהקמ"ץ האמיתי הוא הקמ"ץ הממוצע א"כ התקנה לבעיה הנ"ל היא רק אם תבטא שם אדנות בקמ"ץ ממוצע דאם מבטא הנו"ן כקמ"ץ אשכנזי גם כן שינה המשמעות שהרי אד-ני בחול"ם אין לו שום משמעות בלה"ק ופשוט.

וא"כ ודאי ראוי לכל ירא שמים לבטא הקמ"ץ בשם אדנות כקמ"ץ ממוצע, ורק למי שאינו מסוגל לזה ודאי שלא ישנה משום הסיבה הנ"ל ^{לומר הקמ"ץ} לומר הקמ"ץ כהאשכנזים ופשוט.

אלא דאכתי יש לעיין, דלכאורה שם אדנות בפת"ח הוי לשון רבים וא"כ נמצא מחרף ומגדף כאילו שתי רשויות איכא וא"כ עדיף לכאורה לבטא שם אדנות בחול"ם אף שמשנה המשמעות כנ"ל ובלבד שלא יבטא כפת"ח שאז הוי ככפירה, אבל באמת ז"א, שהרי "הכל מודים ששם אדנות בין בפת"ח ובין בקמ"ץ הוי לשון רבים" [לשון הגר"ח קנייבסקי הובא בספר דקדוקי שי ביאורים סי' ט וע"ש שהאריך להוכיח כן מהגמ' שבועות לה: ומהרש"א ומהרש"ל ורש"ש שם ומהשפתי חכמים ריש פרשת וירא שכ"כ להדיא ע"ש ומדברי היעב"ץ ועוד, וכ"כ בשו"ת הר צבי או"ח סי' ד עי"ש, וכן מוכח ממה שפירשו רבינו בחיי ורש"י בריש פרשת וירא שם אדנו"ת בקמ"ץ כלשון רבים עי"ש וכ"כ הרד"ק בשורשים להדיא] וא"כ אינו כפירה לומר בפת"ח שהרי גם בקמ"ץ הוי לשון רבים והיינו לרוב יכולתו ואדנותו (מסנ"א ס) ולשון כבוד הוא כמו דיבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות (נר"ק ס) (נ"ש ס) (וכן היו רגילים הת"ח בזמן התלמוד לדבר על עצמם בלשון רבים וכדמוכח מפסחים מב. גבי מים שלנו ודו"ק), ואל תשיבני מדברי הקה"י (בקי"א לאגתא ח"א סי' קלח) שלפי דעת הספרדים נדמה כלשון רבים ח"ו עי"ש דודאי לא פליג על כל הני רבואתא קדמאי ובתראי אלא כוונתו כפי שביאר בנו הגר"ח קנייבסקי שליט"א וז"ל: שאחרי שהקפידה התורה מאיזה טעם שיהיה לכתוב שם אדנות קודש דוקא בקמ"ץ ופת"ח אינו אלא לחול ולרבים א"כ המשנה היום לומר לקדש בפת"ח נראה כאומר לרבים ח"ו

נספח:

לְאֹרֶךְ האמור עלה ברעיוני לפרש את האמור הכא
בגמ' בבא בתרא (כ"א:) דיואב הרג רק את
זכרי העמלק ולא את הנקבות משום שרבו לימדו
"תמחה את זכר עמלק" במקום זכר, ולכאורה תמוה
הדבר כיצד טעה יואב ורבו בטעות מורגשת וניכרת
כל כך, ואטו לא שמע יואב פרשת זכור בדיבור
מימיו, [ועוד וכי כל ישראל שהיו שם כיצד לא
העירו לו על כך, עיין מהרש"א ובן יהודע]. ולאור
האמור נראה לי ביאור הדבר ונקדים שידוע שנחלקו
הראשונים (עיין רד"ק בשורשים שורש "זכר")
כיצד מנקדים תיבת "זכר" האם בחמש נקודות או
בשש כלומר האם זכר או זָכַר ומטעם זה נוהגים
האשכנזים לכפול פסוק זה (לספרדים אין הפרש
בקריאה בין ציר"י לסגול, כידוע) ועוד ידוע
שהתימנים קוראים הסגול כפת"ח והוא חילוק
קריאה קדום בין בבל לא"י ואכמ"ל, וא"כ יש
מקום לומר שרבו של יואב קרא זָכַר בשש נקודות
וקרא הסגול כפת"ח דהיינו זָכַר, וכיון שלפי
האמור הקמ"ץ דומה לפת"ח טעה יואב וסבר שרבו
קרא זָכַר, וברוך היודע.

וכעין זה יש לפרש הא דדרשינן במנחות (כ"ז:)
ולקחתם לקיחה תמה, ובברכות (טו:) ולמדתם
שיהא לימודך תם, וכן בסוטה (יא:) דרשינן בפרך
כ-פה רך, וכל הנ"ל הוא משום שהסגול דומה
לקמ"ץ וק"ל.

ר' דונש בן תמים ור' יונה בן ג'אנח, והראב"ע,
ורבינו בחיי, והרשב"ץ, ובעל לשון לימודים, ולוית
חן, וערוגת הבושם ומקנה אברהם [חמשת
האחרונים הם ממגורשי ספרד] ור' אליהו בחור
ור"ש סופר והרב יוסף אומץ האשכנזי, והרב נוהג
כצאן יוסף והרב ענף עץ עבות, וקונטרס אחרון,
והלחם ביכורים והבן איש חי.

וראוי לכל אשר בשם ישראל יכונה לבטא כן
הקמ"ץ לפחות בקריאת שמע ופרשת זכור
ובשם אדנו"ת אבל מי שאינו יכול לבטא כן לא
ישנה ממסורת אבותיו לא מקמ"ץ ספרדי לקמ"ץ
אשכנזי ולא מקמ"ץ אשכנזי לקמ"ץ ספרדי כיון
ששניהם אינם נכונים אליבא דאמת וא"כ שינה
ממסורת אבותיו בחינם ועבר על לא תטוש [אבל
ממסורת אבותיו לקריאה האמיתית פשיטא שמוותר
ואכמ"ל] ואף המון העם הספרדים שאינם מבדילים
כלל בין קמ"ץ לפת"ח לא יקראו שם אדנו"ת
כהאשכנזים וספרדי הקורא שם אדנו"ת כהאשכנזים
עבר על "לא תטוש" ולא הרויח מאומה וכפי
שביארתי בפנים באריכות.

ואסיים בברכה שבמהרה נזכה לביאת משיח
ו"לשון עלגים תמהר לדבר צחות" ועל
היום ההוא נאמר והיה ד' למלך על כל הארץ ביום
ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד" שכולם יבטאו את
שם אדנות בצורה אחת דהיינו הקמ"ץ הממוצע.

הרב יהודה מאירוביץ
בני ברק

תנאי בעיבוד עורות לצורך סת"ם

תנאו של הרה"ק בעל יושר דברי אמת זיע"א

וקיי"ל ג"כ (כמ"א סי' מז ס"ג) דקלף המעובד לשם
סת"ם אסור לכתוב עליו דברי חול (הגם דקיי"ל
כרבא סנהדרין מח: דהזמנה לאו מילתא היא)
דהזמנה לגוף הקדושה מילתא היא. וי"א שה"ה
שאסור להורידו מקדושה חמורה לקדושה קלה,

יברי האחרונים דהחיתר לכתוב גיטין על קלפים
המעובדים לס"ת הוא רק ע"י תנאי

קיי"ל (כמ"א סי' נב ס"ח) שהקלף שכותבין עליו ס"ת
תפילין ומזוזות צריך שיהא מעובד לשמו.